

Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti

Mustafa Bülent DADAŞ*

Giriş

Vazifesi, “İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek”¹ olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu vazifesini yerine getirmede en işlevsel ve en önemli birimlerinden birisi de Din İşleri Yüksek Kurulu'dur (DİYK). Kurul, İslam âlemindeki diğer devletlerde “Dâru'l-iftâ” adıyla çalışan benzer kurumlar gibi, Müslüman halkın dinî konularda karşılaştığı problemleri çözmek gibi önemli bir işlevi görmektedir.

Bu makalede Din İşleri Yüksek Kurulu çeşitli yönleriyle tanıtılmaya çalışılacaktır. Öncelikle Kurul hakkında yapılan çalışmalara ve bu alanda oluşan literatüre değinilecek; ayrıca Kurul'un tarihçesi, yapısı, görevleri, Kurul'a intikal eden sorular, fetva verirken takip edilen usul vb. konular işlenecektir. Yine Kurul tarafından cevaplandırılan sorularla ilgili istatistikî verilere başvurulacak ve bu yolla Kurul'un etkinliğine dair çıkarımlar yapılacaktır. Bu makalenin konu hakkında aşağıda bahsedilecek diğer çalışmalara katkısı, Kurul faaliyetlerinde olan yeni açılımları işlemek ve Kurul'un fetva verirken kullandığı yöntemi, yani fetva metodunu yine Kurul'un verdiği fetvalardan yola çıkarak açıklığa kavuşturmak olacaktır. Ayrıca önceki çalışmalarda yer alan istatistikî verilerin, 2015 yılı esas alınarak yenilenmesi de bu alandaki malumatın güncellenmesine katkıda bulunacaktır.

Kurul tarafından hazırlanan ve fetva isteyen kişiye (müstefi) gönderilen fetva ve kararlar dört kategoride değerlendirilebilir:

1. Kararlar: Kurul uzmanlarınca yapılan araştırmalar ve hazırlanan raporlara dayalı olarak Kurul üyelerinin tamamı veya çoğunluğu tarafından varılan

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı.

1 1965 tarihli 633 sayılı Kanun Madde 1. Bkz. [http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=\(30.11.2015\)](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=(30.11.2015)).

fikhî hükümlerdir. Aşağıdakilerden farklı olarak Kurul'un görüşünü temsil eden kararlar, genelde tüm Müslümanlar için önemsenen ve güncel içerik taşıyan meseleleri konu edinmekte ve varılan nihai ortak kanaati göstermektedir. Aynı konuda alınmış ve değiştirilmesi uygun görülen bir karar varsa, tashih yoluna başvurulmamakta, konu hakkında yeni bir karar alınmaktadır. Sigorta, organ nakli, suni dölleme vb. meseleler Kurul tarafından karara bağlanan konulardan bazılarıdır.²

2. Mütalaalar: Hazırlanışları bakımından kararlara benzese de ele alınan konuda o anda ulaşılan neticeyi yansıtan ve daha sonra yeniden incelenebilecek olan konular hakkında verilen fetvalardır. Kurulun sitesinde yer alan mütalaalardan bazıları şunlardır: Tüp bebek ve kök hücre gibi uygulamaların İslam dini açısından değerlendirilmesi, hacda kesilen kurban etleri, kişinin yaşam destek ünitesinden çıkarılması, Kur'an-ı Kerim tercümesinin müzik eşliğinde okunmasıyla ilgili başkanlık görüşü, kurban ibadetiyle ilgili başkanlık görüşü.³

3. Komisyon cevapları: Mektup ile gelen sorulara Dini Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplama Komisyonu tarafından verilen fetvalardır.

4. Standart fetvalar: Kurul karar, mütalaa ve komisyon cevaplarından istifade edilerek ortak metinler haline getirilmiş fetvalardır. Standart fetvalar, fetvaya delil olan ayet, hadis ve fakihlerin görüşlerini ihtiva etmesi bakımından müdellet fetvalar olarak da isimlendirilebilir. Standart fetvalar sadece fıkıh konuları ile sınırlı olmayıp, inanç ve ahlak alanındaki bir takım konuları da ihtiva etmektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen karar ve fetvalardan; itikat, ibadet, yemin, adak, dua, zikir ve Kur'an ile alakalı 965 adet fetva 2014 yılı sonu itibarıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Kitabın ikinci baskısında ise aile hayatı, vasiyet ve miras, ticari hayat, helaller ve haramlar, tıp ve sağlık ve sosyal hayatla ilgili bir takım fetvalar ilave edilmiş, fetva sayısı 1066'ya yükseltilerek 2015 yılı sonu itibarıyla "Fetvalar" adıyla yayımlanmak üzere Başkanlığın ilgili bölümüne havale edilmiştir.⁴ Bundan önce de Kurul'un bir

2 Bkz. <http://www2.diyenet.gov.tr/diniseriyuksekkurulu/Sayfalar/KurulKararlari.aspx> (04.04.2015).

3 Bkz. <http://www2.diyenet.gov.tr/diniseriyuksekkurulu/Sayfalar/KurulMutalaalari.aspx> (04.04.2015).

4 Her iki kitapta da fetva sahibi olan şahısların kimler olduğuna değinilmemiştir. Bundan, kitabın yayımlandığı süreçte görevde bulunan Kurul üyelerinin tamamının kitaplarda yer alan fetvaları benimsediği sonucu çıkarılabilir. Nitekim kitapta kimi üyeler tarafından benimsenmeyen bir fetva varsa, ilmi emanete riayet ederek ilgili fetvanın altına bir şerh koymanın gereği izahtan varestedir. Zira müstefti, bir fetva ile amel ederken fetvanın ilmi ehliyeti yanında adalet vasfını taşıyan bir kimseden sadır olduğunu imkanı ölçüsünde bilmelidir. Bunu yapabilmenin ön şartı da müftünün kim olduğunun belli olmasıdır. Müftüsünün belli olmadığı bir fetva ile amel etmenin caiz olmadığı usul ve fetva adabı ile ilgili telif edilmiş kitaplarda ➤

kısım kararları ile zekat ve hac gibi konularda halkın ihtiyaç duyduğu bazı fetvalar küçük kitapçıklar halinde neşredilmiştir. Çalışmamızda vereceğimiz örneklerden ibadet ve yayınlanan diğer konularla alakalı olanlar için söz konusu kitaplardan, bunların dışında kalan örnekler içinde genelde Din İşleri Yüksek Kurulu Dinî Soruları Cevaplandırma platformunda kayıtlı bulunan fetvalardan istifade etme yoluna gidilmiştir. Kurul'un, internet sitesinde halka açmadığı, sadece merkezde bulunan uzmanlar ile Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında yetkilendirilmiş personelin görebildiği fetvalar için ise elektronik ortamdan kaynak gösterme imkanı bulunmamaktadır.

I. Literatür

A. Makaleler

Din İşleri Yüksek Kurulu hakkında tespit edebildiğimiz kadarıyla iki makale bulunmaktadır. Birinci makale, 1966'da o dönem, görevlerine yeni başlayan Kurul üyelerini tanıtmak için kaleme alınmış, art arda neşredilen iki sayıda üyelerin kısaca biyografileri işlenmiştir. İkinci makale ise Kurul başkanlığı da yapmış bulunan Prof. Dr. Şamil Dağcı tarafından kaleme alınmıştır. Kurul'un başında çalışmış olmanın verdiği birikim ve tecrübeyle Dağcı'nın yazmış olduğu makale, bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Makalede öncelikle fetva ve ilgili kavramlar hakkında değerlendirmeler yapılmış, ardından Osmanlı Devleti içinde yürütülen iftâ faaliyetlerinden başlayarak Kurul'un tarihçesine değinilmiş; Kurul'un fetvaları kaynak, soruyu cevaplayan, soruyu soran vb. açılardan incelenmiş; ayrıca Kurul'un verdiği kararlar ve gelen soruların sayısı ile ilgili bir takım istatistikî bilgilere yer verilmiştir.⁵ Dağcı'nın makalesinde Kurul'un fetva verirken kullandığı yöntemin ne olduğu konusu ele alınmamış, çeşitli sebeplerle aynı konuda verilen fetvalardaki değişime değinilmemiştir.

B. Tezler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Din İşleri Yüksek Kurulu'nun vermiş olduğu fetvaları konu alan biri doktora, üçü de yüksek lisans tezi olmak üzere dört adet akademik çalışma yapılmıştır. "Din İşleri Yüksek Kuruluna İntikal Eden İnançla İlgili Soruların Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi (2006-2010)"⁶ adıyla yapılan doktora tezinde, Kurul'a yöneltilen kelam ile ilgili sorular analize tabi tutularak Kurul'un bu sorulara vermiş olduğu cevaplar tahlil edilmiştir. Din sosyolojisi bilim dalında yapılan iki yüksek lisans tezinden biri "T.C. Diyanet

---

yazılıdır. Mesele Kurul tarafından yayımlanmış fetvalar bağlamında ele alındığında, fetvaları okuyan kişi, kitaplarda yer alan herhangi bir fetvayı incelerken Kurul üyelerinin ilmi kimliklerini dikkate almakta, ona göre amel edip etmediğine karar vermektedir.

5 Şamil Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, c. 38, sy. 4, Ankara 2002, s. 10, 16-20.

6 Fatih Kurt, "Din İşleri Yüksek Kuruluna İntikal Eden İnançla İlgili Soruların Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2013.

İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarının Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi (1946-1965)” adıyla hazırlanmıştır.⁷ Tez, isminden de anlaşıldığı gibi Kurul tarafından alınan kararları, toplumun dinî yapısı ve ihtiyaçlarını yansıtmaması bakımından ele almıştır. Güler tarafından hazırlanan diğer yüksek lisans tezinde ise Kurul’a sorulan sorular; “İnançla İlgili Bulgular”, “Dinî Pratik boyutuyla İlgili Bulgular” ve “Aile Yapısındaki Değişmelerle İlgili Bulgular” şeklinde konularına göre tasnife tabi tutulmuş ve istatistikî bilgiler verilmiştir.⁸ Bahsedilen konu başlıkları altında Kurul’a yöneltilen bir kısım sorular özenle seçilmiş ve bunlardan yola çıkarak toplumun dinî hayatı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Kurul kararlarının dayandığı şer’î delilleri konu edinen bir yüksek lisans çalışmasında⁹ da Kurul’un tarihi, yapısı, görevleri, çalışma usulü ve fetvayla ilgili kavramlar incelenmiş, ayrıca Kurul’un 1965 yılından 2012 yılına kadar almış olduğu dinî içerikli 133 kararı dayandığı şer’î deliller açısından incelenmeye tâbi tutulmuştur. Ancak tezde Kurul’un verdiği fetvalar derinlemesine ele alınmadığı gibi Kurul’un fetva usulü üzerinde de durulmamıştır.

II. Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Tarihçesi

Fetva işleri, Osmanlı Devleti’nde on altıncı asra kadar müftüler tarafından ifa edilmiştir. On altıncı asrın ikinci yarısından itibaren yani Osmanlı Devleti’nin en kudretli şeyhülislamlarından olan Ebussuûd döneminde ise bu önemli görev Şeyhülislâmlığa bağlı fetva eminleri tarafından yerine getirilmiştir.¹⁰ Padişah II. Mahmut döneminde merkezî ve hiyerarşik bir yapıya kavuşturulan Meşihat (Şeyhülislâmlık) makamı, çeşitli birimler halinde teşkilâtlandırılmıştır.¹¹ Fetvahâne-i Âlî’de devletin son dönemlerinde fetvahâne pusula odası, fetva odası (hey’et-i iftâiyye) ve i’lâmât odası olmak üzere üç kısım ihdas edilmiştir.¹² Bu odalarda fetva eminine bağlı olarak

7 Ahmet Bıçakçı, “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarının Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi (1946-1965)”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1994.

8 İsmail Güler, “Diyanet İşleri Başkanlığına Sorulan Fetvalara Göre Türkiye’de Dinî Hayat (1998-2001 Fetvalarına Göre)”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2004.

9 Recep Ali Mafrataoğlu, “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları ve Dayandığı Şer’î Deliller”, Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE, Rize 2012.

10 Fetva eminliğinin Yavuz Sultan Selim döneminde de şeyhülislâmlık yapmış olan Zembilli Ali Efendi zamanında ihdas edilmiş olduğu da söylenmektedir. Bkz. Ferhat Koca, “Fetvahane”, *DİA*, c. 12, s. 497; Talip Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetva Eminliği*, s. 108-109.

11 Yine II. Mahmut döneminde Sadrazam Selim Mehmed Paşa, Süleymaniye Camii yakınındaki (günümüzde İstanbul Müftülüğü’nün olduğu bina) Yeniçeri Ağakapısı’nın şeyhülislamlara tahsis edilmesini padişaha arz etmiş, II Mahmut da burasının şeyhülislamların daimi ikametlerine mahsus fetvahâne olarak kullanılmasını emretmiştir. Bkz. Koca “Fetvahane”, *DİA*, c. 12, s. 497.

12 Fetvahâne’ye intikal eden sorulara verilen cevaplarda takip edilen usul ve hiyerarşi için bkz. Koca, “Fetvahane”, *DİA*, c. 12, s. 498.

fetva emini muavini, i'lâmât müdürü, i'lâmât mümeyyizi, başmüsevvid ve müsevvid¹³ gibi çeşitli memurlar görev yapmaktaydı.¹⁴

Kurtuluş Savaşı yıllarında (1920-1923) Ankara'da teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bünyesinde Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti de yer alıyordu. Bu bakanlığa bağlı olarak "Fetva Heyeti" ve "Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti" teessüs etmişti. Bu iki heyet, şimdiki Din İşleri Yüksek Kurulu'nun "Dinî Soruların Cevaplandırma" ve "Dinî Yayınlar" komisyonlarının yürüttüğü görevleri ifa etmekte idi.

03 Mart 1924'te Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'nin kaldırılıp, yerine Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasından sonra¹⁵ bu riyâsete bağlı olarak "Heyet-i Müşâvere" teşekkül ettirildi. Bu dönemde Diyanet İşleri Reisi, Müşâvere Heyeti'nin de başkanı durumunda idi. İlk Müşâvere Heyeti Mustafa Tevfik, Mehmet Şükrü, Mehmet Bahaeddin, Harun Hilmi, Hasan Efendi, Seyyid Taha ve Ahmet Hamdi Akseki efendilerden oluşmuştu.

23 Mart 1950 tarihinde 5634 sayılı yasa ile Müşâvere Heyeti'nin ismi "Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu" olarak değiştirildi. 22.06.1965 tarihinde kabul edilip 02.07.1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'la Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu'nun yerine, Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olmak üzere "Din İşleri Yüksek Kurulu" teşekkül etti.¹⁶ 2010 yılında çıkarılan kanun ile "Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı" ibaresi "Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı" şeklinde değiştirilmiştir. Bu kanun ile Kurul, sadece dinî konularda kendisine danışılan bir birim haline gelmiştir.¹⁷

III. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Yapısı ve Görevleri

2010 yılında çıkartılan kanunda "Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı" şeklinde tanımlanan Din İşleri Yüksek Kurulu; üye, uzman ve uzman yardımcılardan mürekkep olup¹⁸ ifa ettiği görevler ilgili kanunda şöyle sayılmıştır:

1. İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak.

2. Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu

13 Meşihat dairesinde görev yapan memurlar ve görevleri ile ilgili bkz. Sadık Eraslan, *Meşihat-İslâmiyye ve Ceride-i İlmîyye*, s. 47-50; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetva Eminliği*, s. 85-102.

14 Koca, "Fetvahane", *DİA*, c. 12, s. 498; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c. 39, s. 94-95; Şamil Dağcı, a.g.m., s. 6-7.

15 İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c. 39, s. 96; Koca, "Fetvahane", *DİA*, c. 12, s. 499; Ayar, a.g.e., s. 73.

16 Kurul eski üyelerinden Halil Altuntaş'ın gözetiminde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tarihçesi ile ilgili geniş bir çalışma yapılmaya devam edilmektedir.

17 *Fetvalar I*, s. 34.

18 2015 yılı Aralık ayı itibarıyla Kurul, bir başkan, 15 üye, 32 uzman ve 18 uzman yardımcısı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

hususla yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak, gerektiğinde bu alanlarda hizmet satın almak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak.

3. Yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevrelerini, dinî-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dinî-kültürel oluşumları incelemek, değerlendirmek, bu konularda ilmi ve istişarî toplantılar, konferanslar düzenlemek ve çalışmalar yapmak.

4. Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmi faaliyetleri, neşriyatı ve dinî propaganda mahiyetindeki çalışmalarını takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu Başkanlığa sunmak.

5. Başkanlıkça incelenmek üzere havale edilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri dinî bakımdan inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek.

6. Özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek.

7. Din Şûrası düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları yürütmek.

8. Başkan tarafından verilen diğer konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek.

Kurul, kanunun kendisine vermiş olduğu vazifeleri; Dinî Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplandırma Komisyonu, Dinî Yayınlar Komisyonu, Dinî-Sosyo-Kültürel Oluşumlar Komisyonu, Din Hizmetleri Komisyonu ve Din Eğitimi Komisyonu ile ARGED (Araştırma, Geliştirme ve Dokümantasyon) Komisyonu marifetiyle ifa etmektedir.

Kurul'un faaliyetleri dikkate alındığında ifa ettiği en önemli vazifelerden birinin, halktan gelen sorulara cevap vermek olduğu görülecektir. Kurul'a gelen soruları geliş şekline göre üç bölümde ele almak mümkündür:

A. Telefon Yoluyla Gelen Sorular

2013 yılı öncesi telefon yoluyla Türkiye'nin her bölgesinden ve yurtdışındaki vatandaş/soydaşlarımızdan Kurul'a sorular intikal etmekteydi. O dönemde Kurul'a intikal eden soruların artması ve buna rağmen müsteftilerin ihtiyaçlarının karşılanamaması üzerine en az vaiz düzeyinde çalışan personelden oluşmak üzere "190 numaralı Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı" ihdas edilmiştir. Bu şekilde Türkiye'nin herhangi bir ilinden bu hat kullanılarak sorulan soru, Kurul yerine o ildeki müftülük bünyesinde oluşturulan dinî soruları cevaplandırma birimine yönlendirilmekte, mahallinde çözülememesi durumunda Kurul'a iletilmektedir. Müftülükler bünyesinde bu birimlerin oluşturulmasında, Kurul'un yükünün hafifletilmesi fikrinin yanında, fetvaların yöresel hassasiyetler göz önünde bulundurularak verilmesi ve ulaşılabilir olma düşüncesi hakim olmuştur.

Bu süreçten sonra telefon yoluyla Kurul'a gelen soruların sayısında görülen azalmaya mukabil soruların kalitesinde artış meydana gelmiştir.

B. Elektronik Posta (E-mail) Yoluyla Gelen Sorular

Özellikle ülkemizde internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte önceleri mektup yoluyla sorulan sorular, yerini büyük ölçüde e-mail yoluyla gelen sorulara bırakmıştır. E-mail yoluyla soru sormak isteyen bir müstefti, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi internet sayfasından "Dinî sorular" butonu yardımıyla ya da doğrudan ilgili web sayfasına¹⁹ ulaşarak sorusunu sorabilmektedir. Soru sayfasında, istatistiki verilerde kullanmak ve Başkanlığın hizmetlerinde değerlendirmek amacıyla müsteftinin cinsiyeti, bulunduğu il ve eğitim düzeyi gibi bazı bilgiler girmesi istenmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu Dinî Soruları Cevaplandırma Platformuna ulaştırılan sorular, yetkili Kurul uzmanı ve yardımcılarınca cevaplanmaktadır. Kurul uzmanları konu hakkında varsa kararları/mütalaaları, komisyon cevapları veya standart fetvalardan istifade etmektedir. Şayet gelen soru hakkında hazır bir cevap yoksa Kurul'un fetva siyasetine uygun olarak yeni bir cevap hazırlanmaktadır. Verilen cevaplarda gözden kaçan bir hususun telafi edilmesi ve muhtemel hataları gidermek için cevaplanan soru bir sonraki kontrol mekanizmasına intikal etmektedir. İlgili incelemenin neticesinde cevap ya müsteftiye gönderilmekte ya da gerektiğinde komisyona havale edilmektedir. Bu uygulama Kurul'un, iftâ işleminin önemine yakışır bir yöntem takip ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Elektronik posta yoluyla gelen soruların cevaplandırılmasında hem gizlilik ve mahremiyet prensiplerine azami derecede dikkat edilmekte hem de muhatabın girdiği veriler çerçevesinde onun eğitim düzeyi, sosyal çevresi ve yaşı göz önünde tutulmaktadır. Soru içeriğinden sıkıntılı bir süreçten geçtiği anlaşılan kişilere cevaba ek olarak ayrıca rehberlik ve irşat niteliğinde yönlendirmeler yapılmakta, böylece kurul bir nevi dinî danışmanlık ve rehberlik görevi de üstlenmiş olmaktadır.

2013 yılına kadar e-mail yoluyla Kurul'a sorulan soruların sayısı, Ramazan ayı, Kurban bayramı vb. günün önemine göre farklılık arz etse de günlük ortalama 500 civarındadır. Kurul'un uzun yılların birikimiyle hazırladığı standart fetvaların 2013 yılından itibaren Dinî soruları Cevaplandırma Platformunda yayınlanması nedeniyle müsteftiler, sorularının cevaplarına daha soru sormadan anahtar kelimeyi yazarak ulaşabilir hale gelmiş, böylece Kurul'a yöneltilen soru sayısında ciddi bir düşüş olmuştur. Kurul'un söz konusu

19 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Dini-Soru-Cevap-Anasayfa?ReturnUrl=%2fDefault.aspx>

sayfasında yaklaşık 1140 adet standart cevap bulunmaktadır. 2015 yılında bu yolla gelen sorular istatistiği farklı açılarla Ek: 1’de verilmiştir.²⁰

C. Mektup Yoluyla Gelen Sorular

DIYK Başkanlığı’nın cevaplandığı soruların belli bir kısmını da mektup/dilekçe yoluyla Kurul’a ulaşan sorular oluşturmaktadır. Bu soruların bir kısmı halk, bir kısmı müftülükler, bir kısmı Başkanlığın diğer birimleri, diğer bir kısmı da TBMM, mahkemeler ve benzeri resmî kurumlardan yöneltilmektedir. Mektup yoluyla gelen sorular ilgili komisyonlarca değerlendirildikten sonra uzmanlara havale edilmekte, uzman tarafından hazırlanan cevap ilgili komisyon üyelerinin değerlendirmesinden sonra sırasıyla ilgili komisyon başkanından geçerek kurul başkanının imzasıyla müsteftiye gönderilmektedir. Dinî Soruları Cevaplandırma Komisyonu sekreteryaasının istatistiklerine göre 2015 yılı içinde Kurul’a 542 adet mektup sorusu gelmiştir. Bu sorulardan 46 tanesi müftülükler, 12 tanesi diğer kurumlar, 24 tanesi Din Hizmetleri ve Dinî-Sosyo-Kültürel Oluşumlar Komisyonu, diğer sorular da doğrudan halk tarafından sorulmuştur.

IV. Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Stratejisi

Fetva stratejisinden maksadımız, fetva verirken gözetilen hassasiyetlerdir. Din İşleri Yüksek Kurulu, ihdas edildiği ilk dönemden itibaren asıl amacı olan “halkı dinî konularda bilgilendirmek, dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak” vazifesini ifa etmeye çalışmıştır. Kurul kendisine tevdi edilen bu vazifeyi ifa ederken halkın birliğini ve dirliğini muhafaza edecek bir üslup kullanmış, siyasî tartışmalara girmekten çekinmiş, değişken siyasî anlayışların etkisinden azami derecede uzak kalma yönünde bir fetva siyaseti izlemiştir. Kuruluşundan günümüze kadar verilen fetvalarda bu rengin hakim olduğu görülmektedir. Hakim olan yaygın anlayış bu şekilde olmakla birlikte kararlar veya fetvalar dikkatlice incelendiğinde, nadir de olsa kimi dönemlerde Kurul’un kendini inanç, ibadet ve ahlak konularıyla sınırlandırdığı ve muamelata müteallik konuları mahkemelere bıraktığı görülebilmektedir. Burada örnek kabilinden birkaç fetvayı değerlendirmek istiyoruz.

1) 26.06.1946’da Üç talak ile ilgili Kurul’a şöyle bir soru intikal etmiştir:

Üçten dokuza kadar şart olsun sizin bulunduğunuz yerde oturmam diyen ve bundan maksadı birlikte oturmaktan ayrılmak olduğu bildirilen şahsın lafza-i vahidede söylemiş olduğu bu sözün üç veya bir talâk ifade edip etmediğinin

20 İstatistiklerin verildiği eklerde soruların konularına ve bölgelere göre tasnifi, soru sorma sıklığı vb. değerlendirmeler yapılacaktır.

bildirilmesine dair Bolu Müftülüğünün 1644/42 sayılı ve 18.2.1946 günlü yazısı okundu.” Kurul’un bu soruya verdiği cevap ise şöyledir:

Medenî kanunun neşri tarihinden beri nikâh ve talak meseleleri mahkemeye ait bulunduğu cihetle, Müftülüğe dilekçe ile müracaat edenin istid’asına bu suretle meşruhat verilerek reddedilmesi gerekir.²¹

Bu fetvada görüldüğü üzere Kurul, talak gibi günümüzde de kendisine intikal eden soruların ciddi bir yekûnunu oluşturan bir konuda cari kanuna muhalif olacağı için bir cevap vermekten çekinmiştir.

2) Yine boşanma ile alakalı olarak “karısıyla çekişirken gazab-ı şedit halinde tehevürden karısına üçten dokuza dediğine ve sonra pişman olduğundan mahlas-ı şer’î (şer’î bir çare) bulunup bulunmadığının” sorulduğu bir soruya 29.07.1946 tarihinde şöyle bir cevap verilmiştir:

Medenî kanunun neşrinden sonra tahaddüs eden talak meselelerinin hal ve faslı mahkemeye aittir. “Üçü birden ikâ edilirse yalnız bir vaki olur” diyen fukahânın kavli bugünkü mevzuata uygun olduğundan bu yolda şifahen cevap verilmesine ve keyfiyetin Yüksek Başkanlığa arzına karar verildi.²²

Verilen örneklerdeki kararların alınmış olmasının sebebi, 02.12.1948 tarihinde “Nikah, talak, iddet gibi sorulara ne suretle cevap verileceğinin bildirilmesine dair” havale edilen bir yazıya verilen şu cevapta izah edilmiştir:

Diyanet İşleri Teşkilatı’nın vazifelerini gösterir nizamnamenin 8.ci madde, E fıkrası mucibince; müftüler, itikadat ve ibadâta ve medeni kanunun neşrinden evvelki zamanlara ait vasiyet ve miras gibi hususlara dair sorulacak suallere lazım gelen cevapları verirler. Bunların haricinde hususi surette şifahi sorulacak sorulara dinî izahatlarda bulunabilirlerse de, bunlar hakkında resmi bir muamele yapılamaz.²³

21 Din İşleri Yüksek Kurulu’nun (DİYK) 26.06.1946 tarih ve 203 sayılı kararı.13.12.1950 tarih ve 417 numaralı kararda ise tamamen aynı cinsten olan bir soruya şöyle cevap verilmiştir “İstid’ada zikri geçen kimsenin şart olsun demekten maksadının karım boş olsun demek olduğu tasrih olduğuna göre, o kimse filan kimselerle konuşur da kavlen veya fiilen karısına müracaat (ric’at) ederse nikah tazelemeğe lüzum kalmadan diyaneten karısına iki talak ile malik olduğunun kendisine bildirilmesi muvafık olacağı mütalaasıyla keyfiyetin Yüksek Başkanlığa arzına karar verildi.”

22 Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 29.07.1946 tarih 270 sayılı kararı. O dönemde Urfa müftüsü olan Halil Güneç hoca tarafından 27.05.1948’de yine boşanma ile alakalı bir soruya “Bir kadın bir ere varmak ister de kadının akrabasından birisi; eğer seni o erle evlenmeye bırakırsam üçten dokuza şart olsun dedikten sonra kadın o erle evlenmek ister ve akrabası kadını men’e sayedüp def’a kadir olamasa o kişinin karısı boş olmaz. Zira kendisi men’e çalışmakla sözü yerine gelmiş olur” şeklinde cevap verilerek problemin çözümünün Medeni kanuna bırakılmadan cevaplandırıldığını görüyoruz.

23 Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 02.12.1948 tarih ve 368 sayılı kararı.

Bu cevaptan anlaşıldığı üzere, talak vb. konularda gelen sorulara sözlü olarak cevap verilmeye devam edilmekte, ancak kanuna muhalefet etmiş olmamak için yazılı olarak bir cevap vermekten de kaçınılmaktadır.

Kurul'un, hem yasal zemin çerçevesinde hareket etme hem de o dönemde cari mevcut mevzuatla çalışmama çabası da dikkatlerden kaçmaz. Bu noktadaki örneklerden birisi de "mesfûh (akıcı) kan" ticaretinin caiz olup olmadığı hakkında sorulan bir soruya 06.02.1952'de verilen şu yanıtıdır:

Her ne kadar mesfûh kanın İslami hükümlere göre necis olduğu ve içilmesi, bey'i ve semeninin yenilmesi ve intifa'ının haram olduğu fukahânın beyanından anlaşılmakta ise de dilekçe sahibine diyaneten yazılı cevap vermekte idari mahzur görüldüğünden kendisi celbedilerek şifahen cevap verilmek üzere mahalli müftülüğüne yazılması uygun olacağı mütalaasıyla keyfiyetin Yüksek Başkanlığa arzına karar verildi.²⁴

Verilen fetvanın zaman içinde değiştirilmesine örnek olması bakımından devlete ödenen verginin zekat ve öşür yerine sayılıp sayılmayacağı meselesini zikredebiliriz:

29.11.1948 tarihinde verginin öşür olarak sayılıp sayılmadığı sorusuna şöyle cevap verilmiştir:

Arazi, bağ, bahçe vergilerinin niyetle öşre mahsubu caizdir. Öşür vergiden fazla ise, bakisi fukaraya verilir. Vergi öşürden fazla ise, fazlanın zekata mahsubu caizdir. Ticaretle meşgul olan kimse, sermayesini hesap ederek bilumum masarifini tenzil ettikten sonra baki kalan sermayesinden zekat verir.²⁵

Bu karardan iki yıl sonra 11.08.1950'de aynı minvaldeki bir soruya şöyle cevap verilmiştir:

Masârif-i zekattan olan fukara için hükümet tarafından bir tahsisat mevcut olmamasına binaen fakirlerin hakkı olan şahsi servetlerin zekâtı gerek gümrük ve gerek kazanç ve sair vergilerle sakit olmayacağı gibi esasen tüccarların gümrük ve kazanç vergilerine verdikleri mebâliği, emvâl-i tüccariyelerinin fiyatlarına zammederek bu fiyat üzerinden satmakta oldukları da malum olduğundan, vergilerle zekat sakıt olmayacağı ve üzerine zekat lazım gelenlerin ayrıca fukaraya vermeleri lazım geldiği mütalaasıyla keyfiyetin Yüksek Başkanlığa arzına karar verildi.²⁶

Zekatla ilgili oluşturulan gündemin bir benzeri hac ile alakalı da oluşturulmuştur. Muhtemelen günümüzde olduğu kadar geniş bir kitleye ulaşmamış olsa da,

24 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 06.02.1952 tarih ve 75 sayılı kararı.

25 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 29.11.1948 tarih ve 366 sayılı kararı.

26 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 11.08.1950 tarih ve 266 sayılı kararı. Yine 03.06.1953 tarih ve 276 sayılı kararında devlete ödenen vergilerin zekat yerine mahsup edilip edilmeyeceğine dair bir

dönemin medyasının etkisiyle, hac için harcanacak paraların hayır kurumlarına verilmesi teklif edilmiş ve bu minvalde bir takım sorular Kurul'a intikal edilmiştir. Kurul bu konuda imkanı olanlar için haccın mutlaka yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğunu, bunun yerine hayır kurumlarına verilecek sadakanın yeterli olmayacağını ifade etmiştir. Örnek olması bakımından seçtiğimiz söz konusu fetvalardan 02.06.1949'de verilen bir fetvada şöyle denilmiştir:

Ömründe bir kere hac etmek, zengin ve sıhhatte olan bir Müslümana yolun ve emniyetin selameti zamanında farzdır. Bu farzın ifası için ayrılan meblağın herhangi bir emr-i hayra sarf edildiğinde hac farzı ifa edilmiş olmaz.²⁷

Yine kurban kesmek ile alakalı olarak benzer bir soruya 28.12.1940 tarihinde şöyle cevap verilmiştir:

Kurban, meşruiyeti Kitap, Sünnet ve icma ile sabit ve malûm olan bir ibadet olup şer'an tayin olunan hayvan-ı mahsusun vakt-i muayyende zebhinden ibarettir ki bu ibadetin makamına itây-ı bedel kaim olamaz. Binaenaleyh üzerine şer'an kurban vacip olan bir kimse kurbanın bilâ zebh aynını veya bedelini fukaraya vermek veya hayır merkezlerine sarf etmekle uhdesinden vacip sakıt olamaz.²⁸

Verilen örneklerden, -cevapların kimi zaman tek başına Diyanet İşleri Başkanı'nın imzasıyla verildiği dönemlerde dahi- Kurul'dan İslam'ın kat'i hükümlerine muhalif bir fetvanın çıkmadığı anlaşılmaktadır. Resmiyete dökmek suretiyle mer'i kanuna veya mevzuata muhalefet etmiş olmamak için yazı ile cevap verilmeyen ahvâl-i şahsiyye ve ticaretle ilgili konularda, müsteftiye şifâhî olarak cevap verilmeye özen gösterilmiştir. Aynı konuda farklı zamanlarda gidilen fetva değişikliklerinin sebebinin, o konudaki ictihat değişmesinden ziyade siyasî şartların gözetilmesiyle alakalı olması ihtimal dahilindedir.

V. Kurul'un Fetvada Esas Aldığı Yöntem

Din İşleri Yüksek Kurulu, daha önce sözü edilen *Fetvalar I ve Fetvalar* kitabını yayınlamadan önce fetva verirken hangi usûl ve prensipleri esas aldığına dair yazılı bir beyanda bulunmamıştır. Bununla birlikte Kurul'un, tesis edildiği zamandan itibaren izlediği hatta Osmanlı Devleti'ndeki Meşihat kurumundan tevarüs ettiği muayyen bir fetva verme anlayışı olduğunu söylemek gerekir. Özellikle de ibadetle ilgili konularda Hanefî mezhebini dikkate alarak fetva

---

soruya şöyle cevap verilmiştir: "Zekat ancak fakirin hakkı olduğuna ve gelir vergisini veren esnaf ve tüccar da vergilerini mallarının maliyetine zammetmekte bulunmalarına binaen verilen vergilerin zekata masruf olamayacağı mütalaası ile Yüksek Riyasete arzına karar verildi." Bu tarihten sonra verilen fetvalarda aynı kanaat devam etmiş, verginin zekat olarak sayılamayacağı ifade edilmiştir.

27 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 02.06.1949 tarih ve 92 sayılı kararı.

28 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 28.12.1940 tarih ve 143 sayılı kararı.

vermesi buna örnek olarak zikredilebilir. Yine kullandığı birleştirici dil, Ehl-i sünnet ana çizgisinde kalmaya gösterilen özen, ümmetin ilk dönemlerden itibaren oluşturmuş olduğu geleneğe gösterilen bağlılık, fıkıh geleneğini önemseme ve onlardan imkan dahilinde istifade etme gibi hususlar, genel bir çizgi olarak Kurul'un fetva yönteminin ilkelerini ve sınırlarını ortaya koymaktadır.

Fetvalar I kitabında Kurul'un, fetva verirken esas aldığı bir kısım prensipler şöyle izah edilmiştir:

Din İşleri Yüksek Kurulu bilgiye dayanan bir otoriteye sahiptir. Kurul, aldığı kararlar, serdettiği mütalaalar ve verdiği fetvalarda toplumumuzun dinî sorunlarını, Kur'an ve Sünnet'e dayanarak çözüme kavuşturmakta; bu iki asli kaynaktan doğrudan hüküm bulunmayan mevzularda ise diğer dinî delillerin ve İslam'ın bütününe özümsemesiyle ortaya konulmuş genel ilkelerin ışığında vatandaşlarımızı bilgilendirmektedir. İslami konulardaki bazı münferit ya da şaz görüşleri gündeme getirmekten, örfe dayalı ya da bir olgunun tespiti sadedinde kayıt altına alınmış ifadeleri İslam'ın değişmez kuralları gibi takdim etmekten dikkatle ve şiddetle kaçınmaktadır. Kurul fetva verirken/soruları cevaplandırırken Kur'an ve Sünnet'in yanında sahabe kavillerinden, icmâ ve müçtehit imamların ictehadlarından da yararlanmaktadır. Sünnet'i ve sahabeyi gözardı ederek Kur'an'ı anlamının kolay olacağı Kurul tarafından hep hatırdadır. Bununla birlikte dinî yaşantımızla ilgili ortaya çıkan yeni durumların ve problemlerin tamamının da sadece geleneksel mirasımızdan hareketle her zaman çözülemeyeceği de göz önünde tutulur. Bu durumda dahi Kurul, salt aklı kullanarak çözüm üretme yerine yine Kur'an, Sünnet, İcmâ, Kıyas eksensiz bir çalışma yapmayı tercih eder.²⁹

Yukarıdaki alıntıdan Kurul'un, verdiği her bir fetvada yeni bir ictehad yaptığı sonucu çıkmaktadır. Ancak özellikle de güncel olmayan meselelerde verilmiş fetvalara bakıldığında her bir fetvada bilindiği anlamıyla yeni bir ictehad yapılmadığı, kadim fukahanın görüşlerinin nakledilmesiyle yetinildiği rahatlıkla görülecektir. Ayrıca esas alınan şer'î delillere değinildiği halde bu delillerden istidlalde bulunulurken muayyen bir usulün takip edilmediği hususuna işaret edilmemiştir. Muayyen usul-i fıkıh yönteminden kastımız, klasik Hanefî usulü veya mütekellim usulü diye bilinen, şer'î amelî hükümleri çıkartmada başvurulan kaideler bütünüdür. Bilindiği gibi usul-i fıkıhın en önemli faydası, verilen fer'î/cüz'î hükümler arasında tutarlılığı sağlamasıdır. Dönmez'in ifadesiyle "Fıkıh usulü mahiyeti ve özü itibarıyla, ictehad faaliyetinde benimsenen felsefî temeller ve izlenen metotları ifade etmekle beraber, bunların teorik

29 *Fetvalar I*, s. 34-35; *Fetvalar*, 45-47. Ayrıca bkz. <https://fetva.diyinet.gov.tr/FetvaYontem> (06.04.2015).

olarak ifade edilmesi bu konuda hesap verme ve sağlama yapma, yani dışı karşı savunulabilirliğini ortaya koyma ve iç tutarlılık denetimi gerçekleştirme amacını taşır.”³⁰

İctihada kalkışan bir kimsenin zihninde muayyen kaide ve kurallar yoksa verdiği hükümlerde tutarlı olması beklenemez. Kendisini ictihada ehil gören bir kimsenin klasik usûl metotlarından birine uymayı iltizam etme şartı yoktur. Ancak verdiği hükümlerin muhatapları tarafından değerlendirilmesi, ortak bir tartışma alanı oluşturabilmesi ve en önemlisi tutarlılığın sağlanabilmesi için bir hükümden diğerine değişmeyen muayyen bir yöntemin kabul edilmesi ve ona göre ictihad edilmesi lazımdır. Buna göre, ictihad işine girişen bir müctehidin örneğin bir haber teorisi olmalıdır. Fakih olup olmamalarına göre sahabeyi tasnif etmesi, rivayetlerin genel kurallarla çatışması halinde tercih kural lehine mi yoksa rivayet lehine mi olacağını tayin etmesi, pek çok fikhî hükmün dayanağı olan mürsel haberlerin ihticaca elverişli olup olmadığı vb. konularda mutlaka bir usul belirlemesi şarttır. Aksi halde bir meselede kabul edilen bir delil, haklı bir gerekçe olmadan diğer bir meselede reddedilmiş olur ki bu da ictihada kalkışan kimseden sadır olan görüşleri değersiz kılar.³¹ Ayrıca böyle bir tutum ictihadda telfik etme sonucuna götürür ki mukallit için caiz görülse de müctehid için telfikin caiz olmadığı malumdur.³²

Haber teorisi ile ilgili ifade edilen yargı, nasları yorumlamada benimsenen diğer kurallar için de geçerlidir. Buna göre ictihad işine girişen kimsenin, emir, nehiy, has ve âmm lafızların delaleti ve çatışmaları halinde tercih etme kriterleri, mefhûmu'l-muhâlefeyi delil olarak görüp görmediği, mukadderatta kıyası caiz görüp görmediği, hakkında sahabeden iki görüş nakledilen bir meselede üçüncü bir görüşün ortaya atılmasını caiz görüp görmediği, sonradan vuku bulan icmân önceki ihtilafı nesh edip etmediği vb. konularda bir yönteminin olması zaruridir.

Bir kısmına aşağıda yer verilecek olan kararlara ve vermiş olduğu fetvalara bakıldığında Kurul'un, kendince benimsemiş olduğu muayyen bir usulü takip etmediği anlaşılmaktadır. Kurul'un bugünden yarına değişmeyen böyle bir usulü esas almamasının üç sebebi olabilir.

1. Kararları veren Kurul üyelerinin belli sürelerle değişmesi. Kurul'un en önemli unsuru olan Kurul üyeleri, seçimle gelirler, görev süreleri bittikten

30 İbrahim Kâfi Dönmez, "Fıkıh Usûlünün İşlevi ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme", s. 663.

31 Ahmet Yaman selefî fetvalarını değerlendirme aşamasında yapılan yanlışlardan bahsederken usûl-i fıkıh ilkelerine uymanın önemini şöyle dile getirmektedir: "Bunların yanında bir başka yanlış da, usûl-i fıkıh ilkelerine göre değil de o anda işimizi görmesi esasına göre keyfî bir ayıklamayla mirasyedi davranışı sergilemektir", bkz. Yaman, "Dinî Soruları Cevaplandırma Referans ve Metodoloji Sorunu", s. 293.

32 İctihadda telfik problemi ile ilgili bkz. Ahmet Yaman, a.g.m., s. 294.

sonra yerlerini yeni üyelere bırakırlar. Bu husus üyelerin anlayış farkına mebni olarak Kurul'un, dönemlere göre aldığı kararlarda farklı usul ve metotları izlemesinin yolunu açar.

2. İlan edilecek muayyen bir usûl yönteminin hareket imkanını daraltacağı endişesi.

3. Böyle bir usulü iltizam etmenin gereğine baştan itibaren inanılmaması.

Burada, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, düzenlediği istişare toplantılarında sağlıklı fetva vermede uyulması gereken prensiplerin neler olduğuna dair konuları ele aldığını hatırlatmadan geçmek istemiyoruz.³³

Kurul'un fetva metodunu belirlerken, vermiş olduğu fetvaları, geçmişte fakihler tarafından üzerinde konuşulmuş meseleler -ki bunlara klasik meseleler de diyebiliriz- ile güncel/çağdaş meseleler olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür.

A. Klasik Meseleler³⁴

İslam âlemindeki mümâsil kurumlar gibi Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen soruların önemli bir kısmını, daha önce fakihler tarafından ele alınan ve hakkında hükümler verilen meseleler oluşturmaktadır. Kurul bu konularda fetva verirken genellikle konu hakkındaki görüşleri nakletmekte, -zikredilen görüşe bir icthad sonucunda ulaşılmadığı varsayılırsa- yeniden bir icthad yapma cihetine gitmemektedir. Nakledilen görüşlerde esasen Hanefî mezhebinin icthadları esas alınmakla birlikte müsteftinin diğer mezheplerin görüşünü istemesi halinde veya Hanefî mezhebinin o konudaki görüşünü uygulamanın bir takım zorluklar doğurması halinde diğer mezheplerin görüşleri genelde tercih yapılmaksızın zikredilmektedir. Yine Hanefî mezhebinin o konudaki görüşüne esas olan illet/gerekçe değişmişse veya klasik dönemde hükme esas teşkil ettiği kabul edilen malumatın yeni bilgiler sayesinde isabetli olmadığı anlaşılırsa, fetvada bu husus dikkate alınarak diğer mezheplerin görüşü tercih edilebilmektedir.³⁵

Fetvalarda Hanefî mezhebinin esas alınmasının en önemli sebebi, Türkiye nüfusunun genelinin dinî hayatını bu mezhebe göre yaşaması olduğu söylenebilir.

33 Kurul bu bağlamda 11-13 Aralık 2009'da "Dinî Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı" adıyla bir istişare toplantısı düzenlemiş, konu ile ilgili uzmanları davet ederek onların birikimlerinden istifade etmeye çalışmıştır.

34 Klasik ve güncel meselelerle ilgili başlıklar altında, metin içinde veya dipnotlarda alıntılanan fetvalarda parantez içinde verilen kaynaklar fetvaları hazırlayan Kurul uzmanlarıncaya eklenmiştir.

35 Örnek olarak düşük yapan kadının lohusa olup olmadığı konusunda mezheplerin icthadları verildikten sonra şöyle denilmiştir: "Mezheplerin verdiği bu hükümlerin, rahim yolundan gelip düşen/dışarıya çıkan maddenin cenin mi yoksa başka bir şey mi olduğunun ancak el ve ayak gibi organların belirmesiyle ayrıştırılabildiği zamanlarda verilmiş olduğu dikkate alınmalıdır (Bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, c. 1, s. 43). Dolayısıyla günümüzde, rahimden gelen şeyin niteliği ➤

Ayrıca Hanefî mezhebinin Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi olması, zamanın mahkemelerinde bu mezhebin esaslarına ve fetvalarına göre hükmedilmesi ve bu topraklarda yaşayan insanların örfü ve geleneği ile özdeşleşmiş olması, fetvaların bu mezhebe göre verilmesinin nedenleri arasında zikredilebilir. Fetva hizmeti ile meşgul olan uzmanların fıkıh tedrisatlarını Hanefî mezhebine göre yapmış olmalarının da bu hususta etkisi olduğu söylenebilir.³⁶ Diğer İslam ülkelerinde de benzer saiklerle hareket edilmektedir. Örneğin Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde³⁷ Malikî mezhebi, Ürdün'de Şafîî mezhebi³⁸ esas alınarak fetva verilmektedir.

Yukarıda yapılan tahlil, Kurul tarafından hazırlanmış fetvalar esas alınarak somutlaştırılacaktır. Değerlendirme yapılırken sadece Hanefî mezhebinin görüşü aktarılarak verilen fetvalar, bir tercih yapılmadan diğer mezheplerin görüşlerine de değinilerek verilen fetvalar ve zikredilen görüşlerden birinin tercih edildiği fetvalar şeklinde üçlü bir taksimat yapılacaktır. Her bir kısım için üçer fetva örneği verilecek, benzer örneklere de dipnotlarda değinilecektir.

1. Hanefî Mezhebinin Görüşüyle Yetinilerek Verilen Fetvalar

Bu türe girecek pek çok fetva vardır. Buradan hareketle Kurul'un, Meşihatın bir devamı olarak Hanefî mezhebine göre fetva verme geleneğini sürdürdüğü söylenebilir. Haddi zatında halkın amel ettiği mezhebin Hanefî mezhebi olduğu dikkate alınınca, özellikle de ibadet alanı ile helal ve haramlarda kafa karışıklığına sebep olmamak ve tutarlılığı temin edebilmek için tek bir mezhebin görüşleriyle fetva vermek daha münasip düşmektedir. Dolayısıyla bu hususu Kurul için nakîsa saymak isabetli olmaz. Nitekim diğer İslam ülkelerinde de orada yaşanan ve gelenek haline gelmiş mezhebin esas alınması bu hususta Kurul'un tek olmadığını göstermektedir.³⁹

1) Hamilenin gördüğü kanamanın adet kanı sayılıp sayılmadığı konusunda şöyle denilmiştir:

ve hangi aşamada olursa olsun düşen şeyin cenin olup olmadığı tespit edilebildiği için bu tespite göre davranmak uygun olacaktır. Bu itibarla organları belli olsun ya da olmasın düşenin cenin olduğu bilindiğine göre, düşükten sonra görülen kan da lohusalık (nifas) kabul edilmelidir. Bkz. *Fetvalar I*, s. 95, 144 numaralı fetva.

36 2014 yılı itibarıyla Kurul'da çalışan üye ve uzmanlar genellikle Hanefî mezhebine mensuptur. Bununla birlikte gerek üye gerekse uzmanlar içerisinde Şafîî mezhebine göre amel edenler ile bu mezhepte tedrisat yapmış kişiler de vardır. Bu ayrımdan örneğin Hanefî mezhebinden olan bir üye veya uzmanın diğer mezheplerden habersiz olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Zira Kurul bünyesinde çalışan üye ve uzmanlar diğer mezheplerin görüşlerine muttali olabilecek ehliyet ve donanıma sahiptir. Nitekim yeri geldiğinde dört mezhep başta olmak üzere fıkıh mirasının tamamı incelenmekte, gerektiğinde ve ihtiyaç halinde diğer mezheplerin görüşlerine göre de fetva verilmektedir.

37 Bkz. <http://www.awqaf.ae/AddFatwa.aspx?SectionID=9> (02.04.2015).

38 Bkz. http://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=47#.VE9ax_msWuk (02.04.2015).

39 Örneğin Ürdün Fetva Meclisi, bugün olduğu gibi tarih boyunca Ürdün'de Şafîî mezhebinin

Hamile bir bayanın gördüğü kanama adet değil, istihaze (özür) kanıdır. İstihaze kanı, vücudun herhangi bir yerinden akan kan hükmündedir. Bu kanın akmasıyla yalnız abdest bozulur, gusül gerekmez (Mevsîlî, İhtiyâr, c. 1, s. 27). İstihaze kanının süreklilik arz etmesi halinde genel özürülük hükümleri geçerli olur. Buna göre sürekli kan gören hamile bir kadın, her namaz vaktinin girmesi ile yeni bir abdest alır; başka bir sebeple bozulmadıkça bu abdest o vakit çıkıncaya kadar geçerli olur (Mevsîlî, İhtiyâr, c. 1, s. 29).⁴⁰

Bu fetvada görüldüğü üzere Hanefî mezhebinin konu hakkındaki görüşü verilmiş konu hakkında diğer mezheplerin görüşüne değinilmemiştir.

2) İmâ ile namaz kılma konusunda fetva şöyledir:

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş, gücü aşan durumlar için kolaylaştırma esası getirilmiştir. Hastalık da bu kolaylaştırma sebepleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a): “*Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl*” buyurmuşlardır (Buhârî, Taksîru’s-salât, 19).

Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kimse imâ ile namaz kılar. İmâ, rükû ve secde yerine başla işaret etmek demektir. İmâ ile namaz kılan kişi rükû için başını biraz eğer, secde için ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Secdede başını yere koyamayan kimsenin, bir şeyi başına kaldırarak ona secde etmesi caiz değildir. Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği halde, rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa, ayakta veya oturarak imâ edebilir; ancak oturarak imâ etmesi daha uygundur (Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 1, s. 83). Oturmaya da gücü yetmeyen kişi, sırt üstü yatarak veya yana yaslanarak imâ eder.

Hanefilere göre imâ mutlaka baş ile yapılmalıdır. Kaş veya göz ile ima ederek namaz kılınmaz. Baş ile imâ etmeye gücü yetmeyen kimse, namazını kazaya bırakır (Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 1, s. 83).⁴¹

Bir önceki fetvada olduğu gibi bu fetvada da Hanefî mezhebinin konu hakkındaki görüşü verilmiş, başını hareket ettiremeyen bir hastanın gözü ve kaşı

---

yoğunlukta bulunmasını Şafîî mezhebinin görüşlerine göre fetva verme gerekçeleri arasında zikretmiştir. Bununla birlikte Şafîî mezhebinin konu hakkındaki görüşü;

- Zorluğa ve meşakkate sebep olması gibi müstefîyi çevreleyen zaman ve şartlara uygun değilse,
- Mezhep hükmü vazedilirken esas alınan illet değişmişse,
- Konu hakkında ilmi hakikatler ve malumatlar farklı bir hükmü gerektiriyorsa, konunun fikhî kaideler ve makasîdî şerîa bağlamında yeniden ele alınıp diğer mezheplerin itihadlarından da istifade edilerek bir neticeye varılacağı fetva usulü olarak benimsenmiştir. Bkz. *et-Takrîru'l-ihsâî's-senevî*, 2011, s. 16-18.

40 *Fetvalar I*, s. 98, 150 numaralı fetva.

41 *Fetvalar I*, s. 205-206, 410 numaralı fetva.

ile ima yaparak namaz kılması gerektiğini söylenen Şafî mezhebinin görüşüne değinilmemiştir.⁴²

3) Nafile olarak tutulan orucun bozulması durumunda bu orucun kazasının gerekli olup olmadığı konusunda şöyle denilmiştir:

Nafile oruç, kişiye farz veya vacip olmadığı halde, gönüllü olarak Ramazan ayının dışında tutulan oruçtur. Nafile de olsa, başlanan bir ibadetin tamamlanması gerekir. Bu nedenle diğer nafile ibadetlerde olduğu gibi, bozulan nafile orucun da, kaza edilmesi Hanefilere göre bir gerekliliktir (Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 1, s. 83).⁴³

Görüldüğü gibi bu meselede de bozulan nafile bir ibadetin kaza edilmesi- nin gerekmediğini benimseyen Şâfiî⁴⁴ ve Hanbelî⁴⁵ mezheplerinin görüşlerine değinilmeden fetvada Hanefî mezhebinin görüşünü vermekle yetinilmiştir.

1. Diğer Mezheplerin Görüşlerinin de Zikredildiği Fetvalar

Kurul tarafından verilen fetvaların bir kısmında Hanefî mezhebinin görüşü zikredildikten sonra herhangi bir tercih yapılmadan özellikle de Şafî mezhebi olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş, bazen de yine bir tercihe gitmeden diğer bir mezhebin taklit edilebileceği ifade edilmiştir.⁴⁶ Bu tür meseleler genellikle Hanefî mezhebinin konu hakkındaki görüşünün tatbi- katta nispeten zor olduğu meselelerdir. Kurul, verdiği fetvada farklı görüşleri

42 Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, c. 1, s. 215.

43 *Fetvalar I*, s. 297, 655 numaralı fetva.

44 Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, c. 1, s. 604.

45 İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 3, s. 159.

46 Örnek olarak Hanefî mezhebine mensup bir kişi, süt kardeşliği konusunda Şafî mezhebini taklit edebilir mi? şeklindeki bir soruya şöyle cevap verilmiştir: "İslam alimlerinin çoğunlu- ğuna göre çocuğun ilk iki yaşı içinde süt hısımlığı oluşur. İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre emilen sütün az veya çok olması arasında fark yoktur. İmam Şafii beş doyurucu ve fasıllı emmenin şart olduğunu ileri sürmüştür (Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, c. 2, s. 29-30). Bu durumda, Ebu Hanife'ye göre süt kardeşliği gerçekleştiği halde, Şafî mezhebine göre süt kardeşliği gerçekleşmeyenlerin ihtilaf ve şüpheden uzak kalmak için evlenmemeleri daha uy- gun olur. Zira Hz. Peygamber (s.a); "Helal açıktır, haram da açıktır. Bu ikisi arasında şüpheli birtakım işler vardır", (Buhârî, Buyû', 2); "(Şüpheli şeylerden) senin gönlünün rahatsız eden şeyi bırak, rahatsız etmeyi yap", (Tirmizî, Kıyâme, 60. Ayrıca bkz. Buhârî, Buyû', 3) buyur- muştur. Ancak Hanefî mezhebine göre süt kardeşliği olduğu halde evlenen ve bu durumu sonradan öğrenen çiftlerin Şafî mezhebini taklid ederek evliliklerini devam ettirmeleri de mümkün ve caizdir." <https://fetva.diyaret.gov.tr/Soru/StandartSoruAra.aspx#> (04.04.2015). Kitabın ikinci baskısında söz konusu soru "süt kardeş oldukları evlendikten sonra anlaşıl- an çiftlerin durumu ne olacaktır?" şeklinde değiştirilmiş, "ihtiyaç halinde Şafî mezhebinin taklit edilebileceği" ibaresi cevaptan çıkartılmıştır. Bkz. *Fetvalar*, s. 469, 904 numaralı fetva.

Buna benzer başka bir fetvada ise özür lü kimsenin abdestinin ne zaman bozulacağına dair hükümler anlatılırken "Bir kimsede bulunan özür lülük durumunun o kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması halinde Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir" denilmiştir. Bkz. *Fetvalar I*, s. 73, 84 numaralı fetva.

de zikretmekle muhtemelen müsteftiye bir rahatlık sağlamayı amaçlamaktadır. Hatta kimi zaman dört mezhebin dışındaki mezhep görüşleri de verilerek müsteftiye “dilersen bununla da amel edebilirsin” demiş olmaktadır. Bu başlık altında şu örnekler zikredilebilir.

1) Hac veya umre için ihrama giren kimsenin dikişli elbise giymesi halinde gereken ceza hakkında şöyle denilmiştir:

İhramlı kimsenin bir gündüz veya bir gece süreyle dikişli elbise veya iç çamaşırını giymesi durumunda kendisine dem yani küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fıtır verir (İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, c. 2, s. 162, 163). Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre elbise giyen kişi süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayerdir. Cezanın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmez (Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 7, s. 371; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 3, s. 493).⁴⁷

Bu fetva ve benzeri ihram yasaklarını işleme sebebiyle gereken cezalar konusunda genellikle Hanefî mezhebinin görüşü verilmiş ardından diğer mezheplerin görüşleri de verilerek müsteftiye bir rahatlık sağlamak hedeflenmiştir.

2) Midye, yengeç ve istakoz gibi Hanefî mezhebinde yenilmesi mekruh olan deniz hayvanlarının yenilmesinin hükmü hakkındaki fetvada şöyle denilmektedir:

İslam, insanı maddî ve manevî her türlü zarardan korumak için bir takım kurallar koymuş ve insana zarar verebilecek pis ve kötü olan her şeyi yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanı da helâl kılmıştır (el-Bakara, 2/168, 173; el-A'raf 7/157). İslam'da etleri yenebilecek hayvanlarla ilgili bir liste verme yönüne gidilmemiş, sadece belli ilke ve ölçüler konulmakla yetinilmiştir.

Deniz ürünü olan hayvanlardan maksat, üremesi denizde gerçekleşen hayvanlardır. Dolayısı ile kurbağa ve yengeç gibi hem karada hem suda yaşayan hayvanlar su hayvanları sınıfında yer alırlar (İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, c. 3, s. 28).

Kur'an-ı Kerim'de denizden elde edilen yiyeceklerin helal olduğu bildirilmiştir (el-Mâide, 5/96; el-Fâtır, 35/12). Hz. Peygamber de (s.a.s.): “Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir” (Ebû Dâvûd, Tahâret, 41) buyurmuştur.

Hanefî mezhebi, zikredilen naslarda helal olduğu belirtilen deniz

⁴⁷ *Fetvalar I*, s. 320, 710 numaralı fetva. İhram yasakları ile ilgili benzer fetvalarda da (709, 711, 712, 713 ve 714 numaralı fetvalar) muhayerlik imkanı sağlayan Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine özel olarak vurgu yapılmıştır.

hayvanlarından kastın balıktan ibaret olduğunu, dolayısı ile balık sınıfına girmeyen midye, kalamar, yengeç, ıstakoz, karides gibi deniz hayvanlarının helal olmadığı görüşünü benimsemiştir (Kâsânî, *Bedâi*, c. 5, s. 35).

İslam âlimlerinin çoğunluğu ise ayet ve hadisteki genel ifadelerden hareketle ayırım yapmaksızın bütün deniz hayvanlarının helal olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu görüş için de bazı istisnalar söz konusudur:

a. Şâfiî mezhebine göre suda yaşayan ama eti yenen kara hayvanlarına benzeyenlerin yenmesi helal, eti yenmeyenlere benzeyenler ile su hayvanı sayılmasına rağmen kurbağanın yenmesi haramdır. Yengeç ve kaplumbağa konusunda ise ihtilaf vardır (Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 9, s. 30-33).

b. Mâlikî mezhebine göre ise su hayvanlarından sadece deniz domuzu denilen hayvanın eti haramdır (İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, c. 1, s. 470).⁴⁸

Günümüzde pek çok müstefti tarafından sorulan bu soruya diğer mezheplerin görüşlerini de zikrederek fetva vermek, müstefti için ciddi anlamda bir genişlik ve rahatlık sağlamaktadır.

3) Süt emme sebebiyle evlilik mahremiyetinin oluşabilmesi için emzirmenin kaç defa gerçekleşmiş olması gerektiği ile ilgili şöyle denilmiştir:

Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. Buna göre; iki yaş içerisinde aynı kadından bir defa da olsa süt emen kız ve erkeğin birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. (Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, c. 5, s. 137; Kâsânî, *Bedâii's-Sanâi*, c. 4, s. 8; Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 1, s. 223-224). Şâfiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde ayrı ayrı beş kez ve doyurucu emişin şart olduğunu söylemektedir. (Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 8, s. 137; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, c. 3, s. 46).⁴⁹

Diğer mezhep görüşlerine de yer verilen fetvalar, müstefti için mutlaka bir kolaylık sebebi olurken görüşler arasında bir tercih yapılmaması kimi zaman müsteftide bir kafa karışıklığına da sebep olabilmektedir. Zira bilindiği gibi halkımızın fıkhi seviyesi istenilen düzeyde değildir ve bir meselede bu kadar farklı görüşün nasıl olduğu onlar için izaha muhtaçtır. Hatta kimi zaman birden fazla

48 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Soru/StandartSoruAra.aspx> (04.04.2015). Söz konusu cevabın Mâlikî mezhebinin görüşünü izah eden kısmına *Fetvalar* kitabında yer verilmemiştir. Bkz. *Fetvalar*, s. 531, 1024 numaralı fetva.

49 *Fetvalar*, s. 467, 897 numaralı fetva.

görüş aktarılınca müstefti kime göre amel edeceğini bilememektedir. Bu sebeple verilen bir fetvanın altına, “yukarıdaki görüşlerden biri ile amel edilmesi halinde müsteftinin dinî sorumluluğunun olmayacağı” kaydının konulması faydalı olacaktır.

2. Görüşler Arasında Bir Tercihin Yapıldığı Fetvalar

Kurul’un, vermiş olduğu kimi fetvalarda konu hakkındaki mezhep görüşleri nakledildikten sonra bunlardan birinin tercih edildiği de görülmektedir. Bu tür fetvaların konu edildiği meseleler genellikle kadim fukahâ döneminde ele alınıp sonuca bağlanmasına rağmen günümüzde yeniden ele alınmayı gerektirecek güncel bir problem gibi görülmektedir. Nitekim İslam aleminin genelinde güncel fıkıh meseleleri alanında yazılan kitaplarla mezhep görüşlerinin mukayeseli olarak işlendiği kitaplarda bu tür konuların ele alınması, tartışılması ve görüşler arasında bir tercih yapılması bu hususa işaret etmektedir.⁵⁰ Kurul muhtemelen bu hususları dikkate alarak vermiş olduğu bu tür fetvalarda sadece konu hakkındaki görüşleri vermekle yetinmemiş, bir tercih yapmak suretiyle müsteftiyi yaşadığı sıkıntıdan kurtarmayı amaçlamıştır. Yapılan tercihler kimi zaman dört mezhebin dışında kalan fakihlerin görüşleri de olabilmektedir.⁵¹ Bu başlık altında, görüşlerin sahiplerine nispetinin veya yapılan tercihin isabetli olup olmadığı tartışmasına girilmeden aşağıdaki örnekler ile yetinilecektir.

1) Aynı anda birden fazla boşamanın hükmü ile alakalı olarak Kurul şöyle bir fetva vermektedir:

İslam’a göre evli çiftler arasında üç bağ vardır. Buna göre koca, eşini en fazla iki defa boşamışsa onunla evliliğini sürdürebilir. Üçüncü kez boşamakla aralarındaki evlilik bağı tamamıyla ortadan kalkmış olur.

İçlerinde Hanefî ve Şâfîilerin de bulunduğu fukahâ çoğunluğuna göre aynı anda veya bir temizlik dönemi içinde verilen “üç boşama”, “üç talâk” olarak geçerli olup, bu takdirde koca, eşini tamamen boşamış olur (Şâfîî, *el-Ümm*, c. 5, s. 199; Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 419; İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, c. 2, s. 60).

Ashap ve tâbiûndan bu boşamayı üç sayanlar olduğu gibi tek sayanlar da vardır. Böyle bir boşamanın tek talâk olacağı görüşünü savunanlar, İbn Abbas’ın rivayet ettiği “Hz. Peygamber (s.a.) devrinde, Hz. Ebubekir’in devrinde ve Hz. Ömer’in hilâfetinin ilk iki senesinde üç talâk bir talâk sayılırdı” haberini (Müslim, *Talâk*, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 314) ve yine İbn Abbas’ın rivayet ettiği,

50 Örnek olarak bkz. Bûtî, *Muhâdarât f’l-fikhi’l-mukâran*, s. 17-26, 27-39.

51 Dört mezhebin dışındaki bir görüşün tercih edilmesine örnek olarak şu fetvalar zikredilebilir: Müslümanın gayrimüslime mirasçı olabileceği, *Fetvalar*, s. 487, 938 numaralı fetva; babası dedesinden önce vefat eden çocuğun dedesine varis olabileceği, *Fetvalar*, s. 484, 933 numaralı fetva; ürün elde etmek için yapılan masrafların öşür verilirken hasat edilen üründen düşürüleceği, *Fetvalar*, s. 249, 426 numaralı fetva.

“Rükâne, karısını bir mecliste üç talâk ile boşamıştı ve bunun için çok üzülüyordu. Hz. Peygamber (s.a) ona, “Onu nasıl boşadım?” diye sordu. Rükâne “üç talâk ile boşadım” dedi. Rasulullah (s.a) ona, “Tek mecliste mi?” dedi. O da “evet” cevabını verdi. Bunun üzerine Rasulallah “O bir talâktir. İstersen ona dönebilirsin” buyurdu anlamındaki hadisini (Ebû Dâvûd, Talâk, 10; Tirmizî, Talâk, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 265) delil getirmişlerdir.

Bu ikinci görüşe göre aynı anda veya aynı temizlik süresi içinde verilen “üç talâk”, “bir talâk” olarak gerçekleşir. Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir. Bu durumda boşama ric’i ise taraflar, iddet içinde yeni bir nikaha gerek olmaksızın, boşama bâin ise veya iddet bitmiş ise tarafların rızaları ile yeni bir nikah kıyarak evliliklerini sürdürebilirler.⁵²

Bu fetvada görüldüğü üzere konu hakkında fukahânın görüşleri aktarılmış ardından dört mezhep arasında ittifakla benimsenen görüş yerine şaz sayılacak bir görüş tercih edilmiştir.

2) Bâin talakla boşanmış bir kadının iddet içerisindeyken yeniden boşanması halinde ikinci boşamanın geçerli olup olmadığı konusunda şöyle fetva verilmektedir:

Hanefiler’e göre bâin talakla boşanmış bir kadına iddeti içerisinde başka boşama lafızları kullanılırsa ikinci ve üçüncü boşamalar da meydana gelir. Çünkü iddet içinde buldukça kadının başka bir erkekle evlenmesi helal değildir. Ayrıca nafaka ve mesken gibi aralarındaki bağlar devam ettiği için, kadının boşamaya konu olması da devam eder (Bilmen, *Kâmûs*, c. 2, s. 201).

Cumhûra göre ise; bâin talakla iddet beklemekte olan eşi ikinci defa boşamanın geçerliliği yoktur. Zira ‘bâin talak’ ile aralarındaki evlilik bağı sona erdiği için bu kadın boşamaya mahal/konu olmaz (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, c. 2, 69, 71; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, c. 6, s. 370). Kurulumuzun da tercih ettiği bu görüşe göre; daha önce başka boşama yapılmamış ise, bir bâin talakla boşanmış kadın iddet beklerken yeniden yapılan boşamalar geçerli değildir. Bu

52 Bkz. *Fetvalar*, s. 444, 840 numaralı fetva. Kurul son dönemlerde talakın şarta ta'lik edilmesi konusunda da İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim'in görüşünü tercih ettiği bir mütalaaşını yayınlamıştır. Bkz. *Diyanet Aylık Dergi*, Ağustos 2014, sayı: 284, s. 77-78. Bununla birlikte tarih bakımından daha sonra yayınlanan *Fetvalar* adlı kitapta, herhangi bir tercihte bulunulmaksızın İbn Teymiyye'nin görüşü zikredilmekle yetinilmiştir. Bkz. *Fetvalar*, s. 447, 847 numaralı fetva. Kurul boşanma ile ilgili bir takım meselelerde İbn Teymiyye ve onun görüşünde olan bazı fakihlerinin görüşlerini tercih etmiş olsa da kadını âdetli olduğu bir sırada boşamanın hükmü hususunda çoğunluğun görüşünün daha güçlü delillere dayanıyor olmasını gerekçe göstererek dört mezhebin görüşünü tercih etmiştir. Bkz. *Fetvalar*, s. 458, 875 numaralı fetva.

durumda olan eşler usulüne uygun olarak yapılacak yeni bir nikah akdi ile evliliklerini sürdürebilirler.⁵³

Bir önceki fetvada dört mezhebin benimsediği görüşün dışında kalan farklı bir görüş tercih edilmişken bu meselede Hanefî mezhebi dışında kalan diğer mezheplerin görüşleri tercih edilmiştir.

3) Kurul'un, dört mezhebin dışında kalan farklı bir görüşü tercih ettiği fetvalarından birisi de, Ehl-i kitap karı kocadan, kadının Müslüman olması halinde evliliklerinin devam edip edemeyeceği meselesidir. Kurul bu konuda önce Zâhirîler de dahil olmak üzere konu hakkında geçmişte verilen hükümleri zikretmiş ardından şöyle bir tercihle fetvayı tamamlamıştır:

Yukarıda zikredilen açıklamalar ışığında sonuç olarak, gayrimüslim çiftlerden kadının Müslüman olması halinde, kadının, çocukların ve İslam toplumunun yararları göz önünde bulundurularak, zamana ve şartlara göre çözümler üretilebilir. Bu farklı rivayet ve görüşler, Ehl-i kitap olan eşlerden kadının Müslüman olması durumunda nikahın ortadan kalkacağı hususunda kesin bir nas bulunmadığını göstermektedir. Bu sebeplerdir ki, râşit halife ve sahabîlerden konuyla ilgili olarak farklı görüşler nakledilmiştir.

Ehl-i kitap olan evli çiftlerden Müslümanlığı seçen kadının veya herhangi bir sebeple ehl-i kitap bir erkekle evli bulunan Müslüman bir kadının bu evliliğini sürdürüp sürdürmeme konusundaki tercihinin -evliliğin devam ettirilmesinin dinî açıdan, kadın ve çocukları üzerinde olumsuz etkileri bulunmaması kaydıyla- tamamen kendisine ait olduğu, mahkeme kararıyla ayrılmadıkça bu evliliklerinin devam etmesinde bir sakınca bulunmadığı söylenebilir.⁵⁴

Yukarıda nakledilen fetvalar hakkında genel olarak şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Kurul'un, ibadetler ile haramlar ve helaller konusunda verdiği fetvalarda zikrettiği farklı görüşlerden birini tercih etmeksizin tercih işini müsteftiye bırakırken bu gibi meselelerde tercihte bulunması, muhtemelen müsteftiyi daha büyük bir sıkıntıya maruz bırakmak istememesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca özellikle de boşama meselesinde Kurul ve müftülüklerin karşılaştığı soruların yoğunluğu ve bu sorulara cevap verirken cumhurun görüşünü tercih etmenin pek çok çiftin evlilik hayatının sonlanmasına sebep olması, bu konularda geçmiş dönemlerde şaz ve icmâa muhalif sayılan görüşleri tercih etmesine sebep olmuştur.

53 *Fetvalar*, s. 465, 891 numaralı fetva.

54 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 19.12.2002 tarih ve 227 sayılı kararı.

B. Güncel Meseleler

Güncel meseleler ile mezhep imamları başta olmak üzere geçmiş fukahâ devrinde var olmayan ve dolayısıyla hakkında onlardan nakledilmiş görüşlerin bulunmadığı meseleler kastedilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu bu kabilden olmak üzere güncel pek çok meseleyi ele almış ve bunlar hakkında kararlar oluşturmuştur. Kurul'un ele aldığı güncel meseleler arasında organ nakli, sun'î döllenme, sigorta vb. konular yer almaktadır. Benzer fıkıh meclislerinin de yaptığı gibi Kurul bu gibi konuları ele alırken öncelikle meselenin tasavvurunu doğru yapabilmek için tabip, iktisatçı, astronom vb. alan uzmanlarını davet etmekte, onları dinledikten sonra fikhî hükmü oluşturmaktadır.

Kurul'un, güncel meseleleri ele alış yöntemi günümüzde sıkça telaffuz edilen ve önerilen heyet icthadı veya kolektif icthad⁵⁵ diye de bilinen icthad tarzına benzetilebilir.⁵⁶ Heyet halinde yapılan icthadda, ilim adamlarının cüz'î icthad melekesine sahip olması yeterli görülmektedir. Örnek olarak zekat konusunda ihtisas yapmış bir ilim adamı fıkıhın diğer konularını zekat kadar bilmesede bu konuda icthad yapabilmektedir. Bu seviyedeki ilim adamlarının bir araya gelerek ferdi olarak yapmış oldukları icthadlardan çıkarttıkları sonuçları diğer ilim adamlarının mütalaasına sunmaları ve icthadlar tartışıldıktan sonra imkan dahilinde ortak bir sonuca ulaşmaları ferdi yapılan icthadlardan daha sağlıklı ve isabetli görülmektedir. Ancak Kurul da dahil olmak üzere fıkıh meclislerinin yaptığı icthada heyet icthadı diyebilmek için üyelerin mutlaka icthad ehliyetine sahip olmaları ve konu hakkında usulî anlamda icthad yapmış olmaları gerekir.

Fıkıh alimleri güncel fikhî meseleleri ele alırken görüldüğü kadarıyla iki metot izlemektedir.

1. Tahric metoduyla yapılan icthad: Tahric metodunda ele alınan konu ile ilgili, mezhep imamları veya sonraki fakihler tarafından hükme bağlanan benzer meseleler incelenmekte o görüşlerden hareketle güncel meselenin hükmüne ulaşılmaya çalışılmaktadır. Organ naklinin hükmünü tespit ederken kadim fukahânın, başkasına ait kıymetli bir taşı yutan ve ölen kimsenin karnının yarılarak taşın çıkartılmasını tecviz etmelerinden yola çıkarak ihtiyaç sebebiyle ölünün vücuduna dokunulabiliyorsa, organ nakli gibi zaruret sayılan bir şeyde öncelikli olarak dokunulabileceğini söylemek, tıbbî bir konuda tahric ile varılan bir hükme örnek verilebilir. Yine sigortanın dinî hükmü tespit edilirken fukahânın, müvâlât akdi ve bey' bi'l-vefâ hakkındaki hükümlerini dikkate almak ve bundan yola çıkarak bir hüküm vermek de iktisadî alanda tahric yoluyla verilen hükümlerdendir. Son dönem fakihlerinden Muhammed Said

55 Apaydın, "İctihad", *DİA*, c. 21, s. 444.

56 Heyet icthadı; bir grup müctehidin şer'î zannî bir hükmü tahsil etmek için beraberce gayret sarf etmelerine verilen addır, bkz. Şaban Muhammed İsmail, *el-İctihâdu'l-cemâi*, s. 21; Abdülmecid Şerefi, *el-İctihâdü'l-cemâi fi't-teşrii'l-İslâmî*, Doha: Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, 1996.

Ramazan el-Bûtî güncel meseleleri çözerken bu icthad metodunu kullanmayı tercih eden fakihlerdendir.

2. İnşâî icthad: Bu tür icthaddan maksat; kadim fukahânın görüşlerinden hüküm tahrici yoluna gidilmeksizin, İslam'ın maslahat, ihtiyaç, zaruret, seddü'z-zerâî', kolaylaştırma gibi genel kaide ve kuralları esas alınarak yeni bir hüküm oluşturmaktır. Güncel meseleleri tahlil ederken bu tür icthada başvuranların başında Yusuf el-Karadâvî gelmektedir.⁵⁷

Bu iki icthad metodu birbirinin alternatifi olmadığı için tek bir meselede her iki metodun da kullanılması mümkündür. Şöyle ki; ele alınan güncel bir meselede kadim fukahânın kendi dönemlerinde işledikleri konularla ilgili verdikleri hükümlerle güncel mesele arasında bir benzerlik varsa bundan istifade edilir. Ardından konu müstakil olarak ele alınarak, tutarlılığı da sağlayabilmek için fıkıh usulünün kaide ve kuralları çerçevesinde yeni bir hüküm verilir. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun güncel meselelerde verdiği hükümlere bakıldığında yukarıda bahsedilen her iki icthad metodunun da kullanıldığı görülebilir. Burada örnek olması bakımından organ nakli ve sigorta konusunda alınmış kararlar tahlil edilecektir.

1) Organ nakli: Kurul, 1980 yılında organ nakli meselesini ele almıştır. Karar öncesinde ilk olarak bu ve benzer meselelerde esas alınan ölçü ile kendisiyle istidlal edilecek deliller şöyle ifade edilmiştir:

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, organ ve doku nakli konusunda sarıh bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müctehid ve fakihler de, kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için, bu ameliyenin hükmünü geniş şekilde açıklamamışlardır. Ancak dinîmizde, Kitap ve Sünnet'in delaletlerinden çıkarılmış umumî hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni yeni meselelerin hükümleri, İslâm fakihleri tarafından bu umumî kaideler ile hükmü bilinen benzer meselelere kıyas edilerek çıkarılmış, hiçbir mesele cevapsız bırakılmamıştır. Organ ve doku nakli konusunun hükmünü tayinde de aynı yola başvurulması uygun olacaktır.⁵⁸

Kurul bu ifadelerle meselenin çözümünde takip edilecek yöntemi izah ettikten sonra İslam fakihlerinin, açlık ve susuzluk gibi, hastalık durumunu da haramı mübah kılan bir zaruret saydıklarını, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan hastaların haram ilaç ve maddelerle tedavilerini caiz gördüklerini belirterek, fukahâdan menkul hükümler ile organ naklinin hükmü

57 Örnek olarak organ nakli hakkındaki fetvası için bkz. Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, c. 3, s. 583-594. Güncel fikhî meselelerin çözümü için başvuru icthad türleri için bkz. Yusuf el-Karadâvî, *el-İctihâdü'l-muâsır beyne'l-inzibât ve'l-infirât*, s. 24-45.

58 <http://www2.diyaret.gov.tr/dinisleriuyuksekkurulu/Sayfalar/OrganNakli.aspx> (03.04.2015).

arasında benzerlikler tespit etmiştir. Yine elde edilen hükmü tekit etmek için yurt dışında, çeşitli İslâm ülkelerinin yetkili kişilerince de aynı yolda fetvalar verildiği ifade edilerek varılan sonuç şöyle özetlenmiştir:

Zaruret halinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayatı bir uzvunu kurtarmak için, bundan başka çaresi olmadığı, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen bir tabip tarafından tespit edilmesi, hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine tabibin zann-ı galibinin bulunması, organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnada ölmüş olması, toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından organ veya dokusu alınacak kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyanı olmamak şartıyla yakınlarının rızasının sağlanması, alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması, tedavisi yapılacak hastanın da kendisine yapılacak bu nakle razı olması gerekir.⁵⁹

Alınan bu karara bakıldığında, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun güncel meseleleri çözerken esas aldığı usul ve yöntemin ne olduğuna dair bazı ipuçları elde edilebilir. Öncelikle Kurul'a göre güncel fikhî meseleleri çözümlerken fukahânın kendi dönemlerinden benzer meseleler için verdikleri hükümlerden istifade edilmelidir. Ancak onların ele aldıkları konu ile ilgili söyledikleri muayyen hüküm ile iktifa edilmemeli, bu hükmün arkasında esas aldıkları kaide ve prensipler belirlenmelidir. Buna binaen, İslam'ın temel kaynakları olan ve kıyamete kadar meydana gelecek her bir meselenin hükmünü potansiyel olarak ihtiva eden Kur'an ve Sünnet'in cüz'î nasları tetkik edilerek, istikra yoluyla ulaşılmış olan; maslahatın muteberliği, zaruret ilkesinin dikkate alınması, naslara muhalif olmayan örfe itibar gibi külli kaidelere göre hüküm verilmelidir.

Bu kararda önemsenmesi gereken başka bir husus da, İslam dünyasında Kurul'a mümâsil olan fıkıh meclislerinin de aynı sonuca ulaştıkları hususuna yapılan vurgudur.⁶⁰ Bilindiği gibi organ nakli gibi konular önemli meselelerden olup, sadece Türkiye'deki Müslümanları değil, tüm dünya Müslümanlarını ilgilendiren konulardandır. Bu sebeple Müslüman ülkelerdeki fetva merkezleri ile İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Meclisi, Rabıta'ya bağlı fıkıh meclisleri ve Avrupa Fetva ve İlmi Araştırmaları Merkezi gibi uluslararası fıkıh meclisleri de aynı konuları ele almaktadır. Hatta uluslararası fıkıh meclisleri büyük ölçekli bir konu için bazen birden fazla oturum düzenlemekte, İslam dünyasının tanınan alimlerine konu hakkında tebliğler hazırlanmakta ve bu tebliğler yine üst düzey

59 <http://www2.diyaret.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/OrganNakli.aspx> (03.04.2015).

60 Kurul'un, diğer fıkıh meclislerinin kararlarına atıfta bulunduğu örnek bazı fetvalar şunlardır:

- Kaporalı satışın cevazı, *Fetvalar*, s. 521, 1012 numaralı fetva.
- Organ bağışının cevazı, *Fetvalar*, s. 535, 1026 numaralı fetva.
- Hayvanın elektrik veya narkozla bayılarak kesmenin cevazı, *Fetvalar*, s. 371, 725 numaralı fetva.

ilim adamları tarafından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Din İşleri Yüksek Kurulu da dahil olmak üzere fetva merkezlerinin diğer bir fıkıh meclisinin ortaya koyduğu fikhî birikimden istifade etmemesi veya oradaki gündemden habersiz olması büyük bir kayıp olacaktır. Din İşleri Yüksek Kurulu mümâsil kurumlar arasındaki bu iletişiminin önemini müdrik olduğundan bünyesinde çalıştırdığı uzman yardımcılara diğer fıkıh meclisleri hakkında tezler hazırlatmaktadır.⁶¹

2) Sigorta: Özellikle de geçen yüzyılın ortalarından itibaren ilim ehlini meşgul eden ve hala tartışılan fikhî konulardan biri de sigortadır. Bir kısmı, devlet tarafından zorunlu da tutulan sigorta, hayatın her alanına girmiş ve büyük işletmelerden basit vatandaşa kadar tüm insanların gündeminde yer almıştır. Temel vazifesi, İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak olan Din İşleri Yüksek Kurulu, sigorta meselesini 2005 yılında ele almış ve bu konuda dinî hükmü ortaya koymaya çalışmıştır.

Kurul, sigorta meselesini ele alırken öncelikle ilim ehli arasında tartışmaya mahal teşkil eden sigorta türü olan ticari sigortalar hakkında ulema tarafından ortaya konulan görüşleri zikretmiştir. Ardından İslam'ın, yeni gelişmeler karşısında ortaya çıkacak tüm problemleri çözecek potansiyele sahip olduğuna vurgu yaparak, sigorta ve benzer akitlerin hükmü tespit edilirken esas alınacak temel kurala vurgu yapmıştır: Hz. Peygamber devrinde var olmayan akitler, İslam hukukunun esaslarına muhalif bir unsur ihtiva etmiyor; akdın mevzuu, irade beyanı, karşılıklı rıza gibi dinen aranan bütün unsurları ve şartları taşıyorsa sahih olacaktır.

Kararda, sigortayı caiz görmeyen fakihlerin buna sebep olarak öne çıkarttığı, sigorta akdinde, akdi fasit kılan cehalet ve gararın bulunduğu, faizi barındırdığı, sigortanın bir tür kumar olduğu, prime karşılık olarak İslam hukukunda bedel olmaya elverişli olmayan eman ve güvenin konulması, haksız tazminin bulunduğu dair iddialar reddedilmiş, buna mukabil sigortanın caiz olabileceğine mesnet teşkil edecek müvâlât, âkile vb. akitler zikredilerek kadim fukahânın görüşlerine başvurulmuştur. Kurul, sigortanın ademi cevazına dair gerekçelere kendince cevap verdikten sonra özet olarak şöyle demiştir:

61 Kurul'da şu anda uzman yardımcısı olarak görev yapan araştırmacılardan Dr. Bayram Köseoğlu tarafından "Mısır'daki Resmi Fetva Kurulları", Kenan Oral tarafından "Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi'nin Yapısı ve Fetva Yöntemi" adıyla uzmanlık tezi hazırlanmıştır. Yine Hüseyin Arı tarafından "Çağdaş Sorunlarla İlgili Fetvaları Bağlamında Hindistan Alimler Birliği İftâ Usulü" adıyla bir uzmanlık tezi hâlen hazırlanmaktadır.

Akitlerde asıl olan caiz olmaktır; İslâm'ın öngördüğü temel prensiplere aykırı bir husus içermeyen ve akdin dinen aranan bütün unsur ve şartlarını taşıyan her akit sahihtir. Bu itibarla, Asr-1 saadette ve müçte-hit imamlar döneminde bilinmeyen ve yakın zamanda ortaya çıkan sigorta da, söz konusu unsur ve şartları taşıması halinde caizdir.⁶²

Sonuç olarak da,

1. “Genel olarak, sosyal sigortaların, karşılıklı sigortaların ve ticarî sigortaların caiz olduğuna,

2. Kâr payı esasına dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise yatırılan primlerin, dinen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğuna,

3. Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın caiz olmadığına” karar vermiştir.⁶³

Organ nakli konusunda alınan kararlar, maslahat ve zaruret prensiplerine vurgu yapılması konusunda ortak özellikler taşıyan sigorta kararında öncekinden farklı olarak İslam âlemindeki mümasil kurumların kararlarına atıfta bulunulmamıştır. Bunun nedeni mezkur meclislerin genel itibarıyla ticari sigortalara cevaz vermemesi olabilir.⁶⁴

VI. Kurul Fetvalarının Etkinliği

Din İşleri Yüksek Kurulu muhtemelen farklı dillerde yayınlarının olmaması sebebiyle İslam âleminde gerektiği kadar tanınmamaktadır.⁶⁵ Bu sebeple Kurul'dan sadır olan fetvaların mümasil kurumlar olan darülfetâlar ve fıkıh meclislerinde nasıl değerlendirildiğini görme imkanımız yoktur. Uluslararası camiada kararlarına

62 Kurul, leasing gibi güncel akitleri değerlendirirken de bu temel kuralı dikkate almakta, bu tür akitleri isimli akitler (ukûdu'l-müsemmat) diye bilinen ve fukahâ tarafından incelenen akitlerden birine benzeterek hükmü ona göre düzenlemek yerine, kendine özel hususiyetleri olan yeni bir akit gibi değerlendirme eğiliminde olmaktadır. Örneğin leasingin caiz olduğuna hükmeden fetvanın sonunda şöyle denilmiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a) şartlı alışverişi yasaklaması nedeniyle (Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, Kahire, 1415, c. 4, s. 335. Ayrıca bkz. Buhârî, *Buyû'*, 73) bu işlem İslam hukukçularınca olumsuz karşılanmış ise de; gerçekte, yapılan bu uygulamanın şartlı alış-verişten ziyade, satış ile kiranın birleşmesinden doğan yeni bir akit sayılması daha uygundur. Dolayısıyla, leasing (finansal kiralama) yoluyla yapılan işlemler caizdir.” Bkz. *Fetvalar*, s. 522-523, 1014 numaralı fetva.

63 <http://www2.diyenet.gov.tr/diniseriyuksekkurulu/Sayfalar/Sigorta.aspx> (03.04.2015).

64 *Karârât*, el-Mecma'u'l-fikhiyyi'l-İslâmî (Râbitatu'l-âlemi'l-İslâmî), s. 35-44; *Fetâvâ Fıkhiyye Muâsirâ*, Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî (Hind), s. 71-73; *Karârâtü ve tavsiyyâtu Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî*, Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî (İT), s. 96-97; *el-Karârât ve'l-fetâvâ*, el-Meclisu'l-Avrubbi li'l-iftâ ve'l-buhûs, s. 68-69.

65 Yetkililerden aldığımız bilgiye göre, 2014 yılı itibarıyla Kurul tarafından verilen kararlardan bir kısmının Arapça ve İngilizceye çevirisi yapılmaktadır.

atıfta bulunulmasa da Kurul'un verdiği fetvaların yurt içinde gerek halk gerekse ilim adamları nezdinde itibar gördüğünü söyleyebiliriz. Öncelikle yurt sathında müftülükler nezdinde görev yapan Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı olan 190'a gelen sorulara cevap veren vaiz ve vaizeler, Kurul'un fetvalarını esas alarak fetva vermektedir. 2013 yılı itibarıyla Kurul tarafından yapılan bir çalışma ile Kurul'un fetva platformunun taşrada fetva veren personele açılması, Kurul ile bu personel arasındaki iletişimi arttırmış, personele Kurul'un fetvalarına kolayca ulaşma imkanı sağlamıştır. Ayrıca müftülüklere gelen ve oradaki personel tarafından cevaplandırılmayan sorular gerek sözlü gerekse elektronik ortamda cevaplandırılması için Kurul'a yönlendirilmekte, böylece Kurul'un fetvaları etkin bir şekilde kullanılmış olmaktadır. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan ve halk arasında yaygın olarak kullanılan takvimlerde "Bir soru bir cevap" başlığı altında verilen fetvalar, Kurul tarafından hazırlanmış fetvalardır. Yine Kurul tarafından verilmiş fetvalardan özenle yapılan seçkiler aylık olarak çıkarılan *Diyanet Dergisi*'nde Kurul için ayrılan sayfada yayınlanmakta, böylece fetvaların daha geniş kitlelere ulaşması temin edilmektedir.

Kurul tarafından verilen fetvaların bu denli itibar görmesinin en büyük sebeplerinden birinin, sâdır olan fetvaların birden fazla ilim ehli tarafından gözden geçirilmesi ve ancak ondan sonra müsteftiye ulaştırılması olduğu söylenebilir. Yani Kurul'un fetvaları ferdî fetvalar olmayıp, heyet fetvaları hüviyetindedir. Bu da Kurul fetvalarına olan güveni arttırmaktadır. Hatta Kurul tarafından mutat olarak düzenlenen ve yurt sathında ilgili ilim ehlinin davet edildiği istişare toplantıları sayesinde, Kurul'un vermiş olduğu fetvaların tartışılması veya burada yapılan fikir alışverişleri neticesinde edinilen fikirlerle bazı fetvaların tashih edilmesi, Kurul dışındaki ilim adamlarının da verilen fetvalara katkı yapmasını sağlamaktadır. Buna müessesevi düzeyde fetva vermenin önemine yapılan vurguları da ilave etmenin gerekli olduğuna inanıyoruz.⁶⁶

Kurul fetvalarına verilen önemin başka bir göstergesi de yerel fetva sitelerinin isim vererek veya vermeyerek Kurul'un fetvalarından istifade etmesidir. Tespit edilebildiği kadarıyla pek çok fetva sitesi müsteftilerinin kendilerine yönelttiği

66 H. Yunus Apaydın'ın, VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fikhi Açısından Helal Gıda Sempozyumu'nda sarf ettiği şu ifadeler, kurumsal düzeyde fetva vermenin önemine vurgu yapmaktadır: "Keşke ilahiyat hocaları önlerine çıkan her meselede fetva vermeseleler de ortaya çıkan meseleleri, Din İşleri Yüksek Kurulu veya benzeri bir organ, ilahiyat hocalarına sorsa, onlardan müdellel cevaplar alsa, ondan sonra onlar içerisinde "evfak", "uygun", "pratik", "yararlı" gördüğünü açıklasa ve artık böyle bir mesele sorulduğu zaman hocalarımız, Diyanet'in bu konudaki fetvası şudur, diyebilseler. Ama biz bilimsel ortamlarda yine kendi ictihadımızın isabetli olduğunu tartışabilsek." Bkz. Apaydın, "Müzakere", s. 154-155.

Fetvanın bireylerden önce sorumlu kurullar tarafından verilmesinin önemi hakkında bkz. Yaman, "Dinî Soruları Cevaplandırmada Referans ve Metodoloji Sorunu", s. 294.

sorulara Kurul'un fetvalarını vermekte veya bu fetvalardan istifade etmektedir.⁶⁷ Bunun yanında güncel fıkıh meseleleri ile dilimizde yazılan kitaplarda Kurul'un fetvalarına referans verilmekte, öğrencilere bu fetvalara başvurmaları salık verilmektedir.⁶⁸

Hakkında kat'î bir nassın bulunmadığı, ictihada açık her bir konuda farklı görüşlerin olması kaçınılmazdır. Farklı bir görüşün olduğu yerde de görüş sahipleri arasında tenkit ve tartışmaların olması doğaldır.⁶⁹ Bu bağlamda Kurul'un verdiği fetva veya kararlar da tartışmaya açıktır. Ancak bildiğimiz kadarıyla şu âna kadar Kurul kararlarını ve fetvalarını özel olarak ele alan ve tenkide tabi tutan bir çalışma bulunmamaktadır. Bunda özellikle de güncel meselelerle alakalı Kurul karar ve fetvalarının henüz tamamen yayımlanmamış olmasının da rolü olmalıdır. Bununla birlikte Kurul tarafından düzenlenen istişare toplantıları başta olmak üzere çeşitli mahfillerde Kurul'un aldığı bazı kararlara itirazlar yapılmaktadır. Kurul'un çeşitli mahfillerde itiraza mahal olan karar ve fetvalarından bazıları şunlardır:

1. Tek bir temizlik döneminde birden fazla yapılan boşamayı bir boşama olarak kabul ederek, hakkında icmâ olduğu söylenen, en azından dört mezhebin ittifak ettiği görüşe muhalif fetva vermesi,⁷⁰

2. Kadınlardan gelen beyaz akıntının abdesti bozmadığı yönündeki fetvası,⁷¹

3. 45. enlem çizgileri ötesinde vaktin olduğu zamanlarda da takdir yapılarak namaz kılınabileceği,⁷²

4. Sigorta konusundaki fetvası,⁷³

5. Kurbanın canlı olarak tartı ile alınmasının caiz olduğu fetvası,⁷⁴

6. Döllenen yumurta ve spermin kocanın ölümünden sonra iddet süresi içinde kadının rahmine yerleştirilmesinin caiz olduğuna dair fetvası,⁷⁵

67 Kurulun fetvalarını referans alan siteler için örnek olarak bkz. Sorularla İslamiyet (www.sorularlailslamiyet.com): <http://www.sorularlailslamiyet.com/article/12003/ay-halindeki-kadincamiye-girebilir-mi.html> (04.04.2015); hikmetnet (www.hikmet.net): <http://www.hikmet.net/soru/24247/194-deti-geciktirmek-i-231-in-hap-kullanmak-c-226-iz-midir> (04.04.2015).

68 Örnek olarak bkz. *Günümüz Fıkıh Problemleri*, haz. Heyet, s. 23, 109, 113, 170.

69 Haddi zatında "karar" olarak çıkan bir takım meselelerde bilindiği kadarıyla Kurul üyelerinin arasında da ihtilaflar olmaktadır. Bu ihtilaflar neticesinde alınan kararlar çoğunluğun görüşü olarak çıkmakta, itiraz sahipleri itirazlarını şerh koyarak ifade etmektedir. w

70 Şarta bağlanan talakı, ancak boşama maksadına mebni yapılmışsa boşama olarak değerlendirilmesi meselesi de dört mezhebin görüşüne muhalif fetva verilen konulardandır. Bkz. *Diyanet Aylık Dergi*, Ağustos 2014, sayı: 284, s. 77-78; *Fetvalar*, s. 444, 840 numaralı fetva.

71 *Fetvalar I*, s. 94, 141 numaralı fetva.

72 <http://www2.diyenet.gov.tr/dinisleryuksekkurulu/Sayfalar/45Enlem.aspx> (06.04.2015).

73 <http://www2.diyenet.gov.tr/dinisleryuksekkurulu/Sayfalar/Sigorta.aspx> (06.04.2015).

74 *Fetvalar I*, s. 360, 828 numaralı fetva.

75 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 21.01.2009 tarih ve 8 sayılı kararı.

7. Kadının şahitliği konusunda aldığı karar,⁷⁶

8. Âdetli kadının Mushaf'a dokunması,⁷⁷ Kur'an'ı Kerim okuması⁷⁸ ve camiye girmesi⁷⁹ ile ilgili fetvaları,⁸⁰

76 Söz konusu kararın sonunda "Sonuç olarak, konuyla ilgili âyetler birlikte değerlendirildiğinde, kadının şahitliğinin erkeğine denk tutulabileceği anlaşılmaktadır" denilmiş, konu ile alakalı olarak hadislerin tamamı üzerinden bir değerlendirmeye gidilmediği gibi özellikle de sahabe ve tabiün döneminin İslam şehirlerinde bu âyet ve hadislerin nasıl anlaşıldığı, bir başka ifadeyle İslam ümmetinin teamülüne işaret edilmemiştir.

Kurul'un, şahitliğin şart koşulduğu konularda hazırlamış olduğu bir takım standart fetvalara bakıldığında, kadın ile erkeğin şahitliğini eşit tutan yukarıdaki kararlar uyuşmayan bir takım ifadelerin olduğu görülmektedir. Örnek olarak nikah akdinde şahitliğin hükmünün izah edildiği cevapta, Hanefi ve diğer mezheplerin şehadet nisabı hakkındaki görüşlerine değinilmiş, nikahın geçerli olabilmesi için iki kadının şahitliğinin de yeteceğine dair bir ilavede bulunulmamıştır. Bkz. *Fetvalar*, s. 429, 814 numaralı fetva. Aynı hususu sütkardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılacak çiftlerin durumunun ne olacağını konu edinen cevapta da görmek mümkündür. Bu fetvada süt mahremiyetinin sübutu için Hanefi mezhebinde en az iki erkek ya da bir erkek iki kadının şahitliğinin, Şâfi mezhebinde ise en az dört kadının şahitliğinin şart olduğu zikredilmiş, yukarıdaki karara muvafık olacak bir ilavede bulunulmamıştır. Bkz. *Fetvalar*, s. 469, 904 numaralı fetva. Kanaatimizce bu ve benzeri fetvalar kadının şehadeti ile ilgili önceki Kurul üyeleri tarafından alınmış olan bu kararın sonraki Kurul üyeleri ve Kurul uzmanları tarafından tam olarak benimsenmediğini göstermektedir. <http://www2.diyaret.gov.tr/diniseriyuksekkurulu/Sayfalar/KadinlarinSahit.aspx> (06.04.2015).

77 Bu görüş, öğretici ve öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i tutmalarını zaruret sebebiyle caiz gören İmam Malik'e nispet edilerek verilmiştir. Kurul söz konusu fetvasında serdettiği görüşlerden hangisini tercih ettiğine dair bir şey söylememektedir. Ancak farklı görüşleri vererek müstefiye bu görüşlerden istifade edebileceği söylenmiş olmaktadır.

78 Kurul, âdetli kadınların Kur'an okuması ile alakalı fetvasında "Özel hallerinde kadınların Kur'an okuyamayacaklarına dair açık bir nas bulunmadığından, âdet gören veya lohusa olan kadınların Kur'an-ı Kerim okumaları konusunda İslam bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır" demektedir. Bu ifadelere bakılınca Kurul'un âdetli ve cünüp olanların Mushaf'a el süremeyeceğini emreden hadisleri açık bir nas olarak görmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifadeler konunun hakikaten mezhep imamaları arasında ihtilafı olduğu izlenimini vermektedir. Ancak bu ifadelerin altında Hanefiler ve Şafiiler'in âdetli kadının sadece dua içerikli âyetleri okumasını caiz saydıkları, yine İmam Malik'in sadece öğrenci ve öğreticiler için Kur'an okumayı caiz saydığı görüşleri verilmiş, ama farklı görüşte olan fakihlerin kimler olduğu açıklanmamıştır. Bkz. *Fetvalar I*, s. 101, 159 numaralı fetva.

79 Âdetli ve lohusa kadının camiye girmesi meselesinde, alimlerin büyük çoğunluğunun cünüp kişi ile hayız ve lohusa kadının camiye girmesini caiz görmedikleri ifade edilmiş, ancak Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi ile alakalı olarak şöyle denilmiştir: "Şartlar gereği ömründe bir defa hac yapma fırsatı yakalayabilen kadınların, hacda âdetli iken dua, zikir ve istiğfar ile meşgul olmak, Kabe'yi seyretmek veya Hz. Peygamber'i ziyaret etmek gibi amaçlarla Harem-i Şerif'e ve Mescid-i Nebevi'ye girmek istemeleri halinde, ulemanın çoğunluğuna göre caiz olmamakla birlikte, buna cevaz veren alimlerin görüşleri doğrultusunda amel edebilecekleri mütalaaasında bulunulmuştur" denilmiştir. Fetvada görüldüğü üzere sadece Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi zikredilmiş, diğer camilerle ilgili özel bir tercihte bulunulmamıştır. Ayrıca âdetli kadınların bu iki mescide girmeleri sadece hac vesilesi ile olacağı ifade edilmiş, ömründe bir defa veya daha fazla umre yapan bayanlar için de aynı ruhsatın söz konusu olup olmayacağına değinilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu fetva, "Zâhiriler'e göre ise âdetli kadın, ihtiyaç olsun veya olmasın camiye girebilir ve orada durabilir" şeklinde bitirilerek isteyen bu görüşle de amel edebileceği îma edilmiştir. Bkz. *Fetvalar I*, s. 103, 164 numaralı fetva.

80 <http://www2.diyaret.gov.tr/diniseriyuksekkurulu/Sayfalar/KadinlarinOzelHalleri.aspx> (06.04.2015).

9. Ürün elde etmek için yapılan masrafların öşür verilmeden önce hasat edilen üründen düşürülmesi,⁸¹

10. Alacakların zekata mahsup edilmesinin caiz oluşu,⁸²

11. Tıbbi bir takım müdahalelerin orucu bozmayacağı,⁸³

12. TOKİ aracılığı ile ev sahibi olmanın caiz olduğu yönündeki fetvası,⁸⁴

13. Katılım Bankaları yoluyla ev, araba vb. bir mal almanın cevazı konusundaki fetvası.⁸⁵

Yukarıda bir kısmına değinilen ve itiraza mahal olan fetva ve kararların kimisi hakkında icmâ olduğu veya ümmetin ilk dönemden itibaren teamül haline getirdiği uygulamalara muhalif olduğu⁸⁶ buna binaen de ictihada kapalı olduğu iddia edilebilir.⁸⁷ Ancak Kurul, bu konularda görüş beyan ederken öncelikle icmâ iddiasını nakzedecek şekilde sahabe döneminden itibaren farklı görüşleri zikretmekle, konunun hala ictihada açık olduğunu ortaya koymakta ve manevi şahsiyetinde heyet olarak kendisinde ictihad ehliyetini gördüğü için bir tercih yapmaktadır.

81 *Fetvalar I*, s. 255, 542 numaralı fetva.

82 *Fetvalar I*, s. 250, 527 numaralı fetva.

83 Örnek olarak bkz. Şeker hastalarının uyguladıkları insülin iğnesinin (*Fetvalar I*, s. 285, 612 numaralı fetva), göz damlasının (*Fetvalar I*, s. 289, 627 numaralı fetva), fitil kullanmak ve lavman yaptırmanın (*Fetvalar I*, s. 291, 632 numaralı fetva) ve anjiyo yaptırmanın (*Fetvalar I*, s. 292, 634 numaralı fetva) orucu bozmayacağı fetvaları.

84 Bu hususta Kurul'a yapılan itirazların temelinde, TOKİ'nin sattığı evlerin toplam fiyatında cehaletin bulunduğu ve bu tür bir cehaletin akdi fasit kılacağı görüşü yer almaktadır.

85 Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 06.08.2013 tarihli Dini Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplandırma Komisyonu cevabı.

86 Aslında Kurul tarafından verilen kimi fetvalara bakıldığında ümmetin geleneğine, yani bir yönüyle icmâa tafta bulunulduğu görülecektir. Örneğin teravih namazının dayanakları, rekat sayısı ve cemaatle kılınmasının meşruyeti konusunda şöyle denilmiştir: "Teravih namazı, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinden başlayarak günümüze kadar cemaatle yirmi rekat olarak kılınmıştır. Sahabeden kimse buna itiraz etmemiş ve alimler tarafından da bu şekilde kabul edilmiştir. Günümüzde de başta ülkemiz olmak üzere pek çok İslam ülkesinde teravih namazı cemaatle 20 rekat olarak kılınmaktadır." Bkz. *Fetvalar I*, s. 201, 402 numaralı fetva.

Görüldüğü üzere bu fetvada ümmetin gelenek haline getirdiği teamüle güçlü bir vurgu yapılmış, asırlardır devam eden bir uygulamayı sürdürme konusunda ümmetin tamamının hata etmeyeceğine işaret edilmiştir. Ancak yukarıda eleştiriye konu olan bir takım fetvalarda da ümmetin geleneği söz konusu olduğu halde muhtemelen günümüz şartlarına uymadığı için bu husus ihmal edilmiş, şaz sayılabilecek görüşler esas alınmıştır. Bu tenakuzun arka planında Kurul'un, verdiği fetvalarda muayyen bir usulü takip etmemesinin yattığını düşünmekteyiz.

Ümmetin herhangi bir itiraza mahal kalmadan asırlardır devam edegeldiği uygulamaların önemi ve fikhî değeri için bkz. Yaman, "Dini Soruları Cevaplandırmada Referans ve Metodoloji Sorunu", s. 289-290.

87 Örnek olarak tek bir defada verilen üç talakın üç talak sayılacağı, şarta ta'lik edilen talâkın kocanın niyetine bakılmaksızın şart tahakkuk ettiğinde geçerli olması, ehl-i kitap karı kocadan, kadının Müslüman olması halinde evlilik hayatının biteceği konularında icmâ olduğu iddiaları gibi. Bkz. İbn Münzir, *el-İcma'*, s. 86-87; Subkî, *ed-Durretü'l-mudiyye fi'r-reddi 'alâ İbn Teymiyye*, s. 5-6.

Bu nedenle Kurul, icthad ehliyetine sahip olduğunu düşünen fertlerin icthad yapmaya hakları olduğu gibi kendisi için de böyle bir hakkı tanınmanın doğru olacağı düşüncesindedir. Her icthad için geçerli olduğu üzere, Kurul'un da icthadlarında isabet etme ihtimali olduğu gibi hata etme ihtimali de bulunmaktadır.

Sonuç

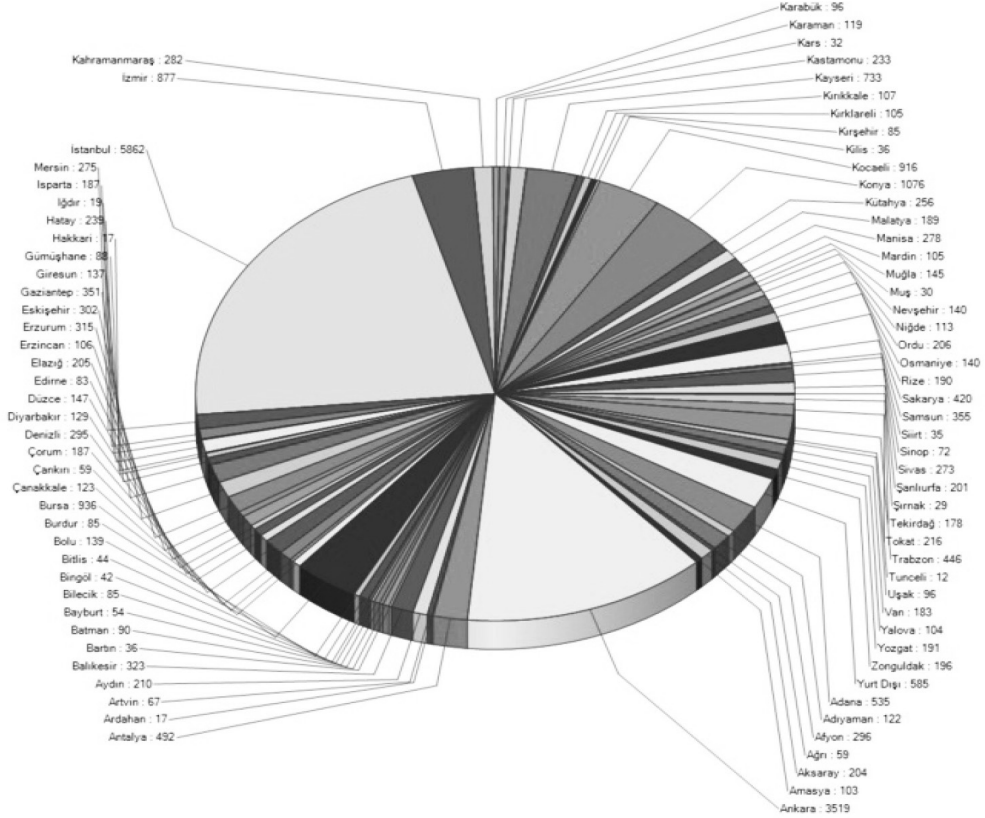
Din İşleri Yüksek Kurulu, üye, uzman ve uzman yardımcıları ile kanunun kendisi için belirlediği çerçevede ilmî araştırmalar yapan ve bu araştırmaların sonuçlarını gerek fetva gerekse dinî bilgi şeklinde kamuoyu ile paylaşan bir birimdir. Kurul'a çeşitli iletişim araçlarıyla iletilen sorular, birimde çalışan yetkili uzmanlar tarafından cevaplandırılmakta, ciddi bir süzgeçten geçirilerek müstefiye ulaştırılmaktadır. Özellikle de ibadet ile alakalı sorular Hanefî mezhebi esas alınarak cevaplandırılmaktadır. Bununla birlikte özellikle de müstefi tarafından talep edilmesi halinde veya Hanefî mezhebinin görüşünün o hususta bir zorluk doğurması durumunda, diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmektedir. Kurul'un fetva üretirken, muayyen bir fıkıh usulü metoduna göre hareket ettiğine dair bir beyanı yoktur. Nitekim verilen fetvalarda böyle muayyen bir usulün takip edilmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte özellikle de güncel fikhî problemler ile ilgili verdiği kararlara bakıldığında, kadim fukaha tarafından şer'î delil olarak benimsenen delilleri kullandığı görülmektedir. Aynı şekilde kararlarda pek çok cüz'î nasdan istikra metoduyla çıkartılan külli kaidelere sıkça başvurulmaktadır.

Yurt sathında müftülükler nezdinde görev yapan Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı olan 190'a gelen sorulara cevap veren vaiz ve vaizeler, Kurul'un fetvalarını esas alarak fetva vermektedir. Buna bakarak Kurul fetvalarından yaygın bir şekilde istifade edildiği söylenebilir. Kurul fetvalarından şu ana kadar ibadetlerle ilgili konuları ihtiva eden *Fetvalar I* kitabı ve bu kitabın ihtiva ettiği fetvalara ilaveten; aile hukuku, ticaret hukuku, helaller ve haramlar ile sosyal konuları ihtiva eden bir takım fetvaların yer aldığı *Fetvalar* adlı kitapları yayımlamıştır. Bunları dışında bir takım özel konuların yer aldığı küçük kitapçıklar da neşredilmiştir. Söz konusu neşriyatta yer verilmeyen kritik karar ve fetvaların tamamen yayımlanmasından ve genel olarak İslam alemini ilgilendiren fetvaların diğer dillere çevrilerek neşredilmesinden sonra Kurul fetvalarının ilim ehline daha ciddi bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte yayımlanan fetvaların sayısı ve muhtevası ile doğru orantılı olarak çeşitli mahfillerde Kurul'un aldığı bir takım kararların eleştirildiği görülmektedir.

Ek: 1

2015 yılı içinde Kurul'a gelen soruların bölgelere göre grafiği

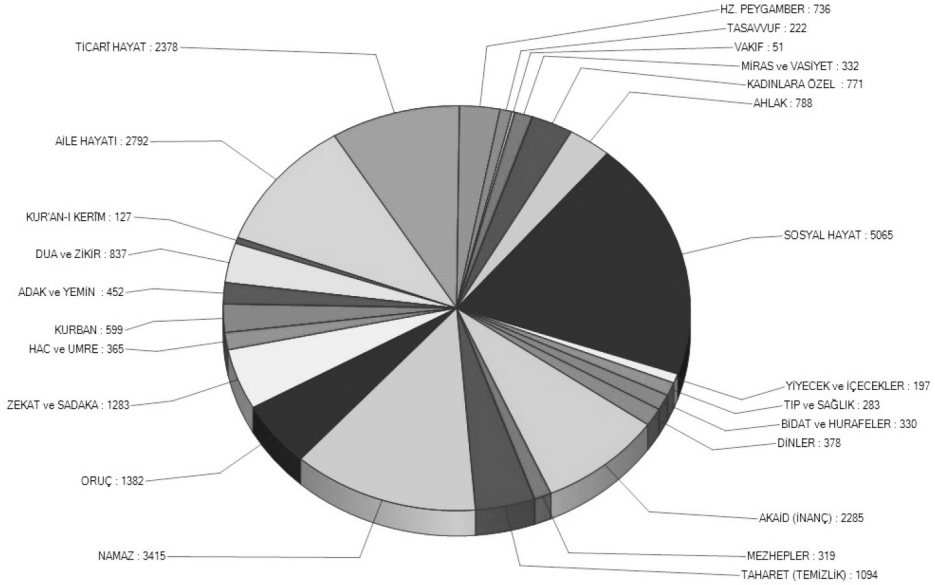
Grafikte görüldüğü üzere 03.12. 2015 tarihi itibarıyla 2015 yılında Kurul'a intikal eden soru sayısı 26.080'dir. Bu soruların yaklaşık olarak % 25'i İstanbul'dan gelmiştir. En az soru soran il ise 12 soruyla Tunceli'dir. Yurt dışından gelen soru sayısı ise 585'tir. Kurul'a 2015 yılı itibarıyla e-mail yoluyla intikal eden soruların sayısı ile önceki senelerde gelen soruların sayısını karşılaştırdığımızda sürekli bir azalmanın olduğu görülmektedir. Şöyle ki: 2014 yılında Kurul'a e-mail yoluyla gelen soru sayısı 44.027 iken bu sayı 2013 yılı itibarıyla 60.194'tür. Soru sayısında görülen bu azalmanın sebepleri arasında etki gücüne göre şunları saymak mümkündür:

a. Kurul resmî internet sitesinin daha kullanışlı bir hale getirilmesi ve bu yolla soru sormak için sayfaya giren müsteftinin, soruyu yazma zahmetine girmeden sorusunun cevabını kolaylıkla bulabilmesi,

- b. İstatistiki amaçlarla müsteftiden istenen; T.C. kimlik numarası vb. bir takım formalite bilgilerin muhtemel endişeler sebebiyle soru sormaktan alıkoyması,
- c. 190 Alo Fetva hattının halk tarafından daha fazla kullanılmaya başlaması,
- d. Din İşleri Yüksek Kurulu dışında dinî soruları cevaplandıran özel müesseselerin sayısındaki artış.

Ek: 2

2015 yılı içinde Kurul'a gelen soruların ana konularına göre grafiği

2015 yılında gelen soruların konularına göre verildiği yukarıdaki grafikten anlaşıldığı üzere, hakkında en fazla soru sorulan alan, ibadetlerden sonra helaller ve haramlar alanıdır. İkinci sırada sosyal hayat ile ilgili gelen sorular, üçüncü olarak da aile hayatı ile ilgili sorular gelmektedir. Aile hayatı ile ilgili sorular arasında da Kurul'un karşılaştığı en önemli sorular boşama ile alakalı olanlardır.

Yukarıda verilen grafiklerde Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen sorulardan sadece e-mail yoluyla gelenler dikkate alınmıştır. Bu nedenle bu grafiklerden Din İşleri Yüksek Kurulu'nun cevaplandığı soruların sadece bunlardan ibaret olduğu anlaşılmamalıdır. Ayrıca sadece bu grafiklere bakılarak Türkiye'nin dinî hayatı ile alakalı genel çıkarımlar yapmak da doğru değildir. Bununla birlikte başta İstanbul ve Ankara olmak üzere telefon yoluyla müftülüklere gelen sorularla ilgili yapılacak istatistiklerin Türkiye'deki dinî hayatın mahiyetini göstermesi bakımından önemsenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Apaydın, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, c. 21, s. 432-445.

_____, "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler" başlıklı tebliğin müzakeresi, *VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu* (3-4 Haziran 2009), Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa 2009, s. 111-114, 154-155.

Ayar, Talip, *Osmanlı Devletinde Fetva Eminliği*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986.

Bûtî, Muhammed Saîd, *Muhâdarât fi'l-fikhi'l-mukâran*, Dimaşk: Daru'l-Fikr, 2008.

Dağcı, Şamil, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 38, sy. 4, Ankara 2002, s. 5-20.

Fetvalar I, haz. Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara: DİB. Yayınları, 2014.

Fetvalar, haz. Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara: DİB. Yayınları, 2015.

Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan, *Diyanet Aylık Dergi*, Ağustos 2014, sy. 284, s. 79-90.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Fıkıh Usûlünün İşlevi ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları*, 1-15, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Eraslan, Sadık, *Meşihat-İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Fetâvâ Fıkhiyye Muâsırâ, Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî (Hind), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.

Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı –V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı–III, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Günümüz Fıkıh Problemleri, haz. Heyet, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013.

İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.

İbn Münzîr, Muhammed b. İbrahim, *el-İcmâ'*, thk. Fuad Abdulmun'im, Riyad: Dâru'l-Müslim, 2004.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim, *el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-muctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut: Dâru'l-marife, 1982.

İpşirli, Mehmet, "Şeyhü'l-İslâm", *DİA*, c. 39, s. 91-96.

Karadâvî, Yusuf, *Fetâvâ Muâsıra*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2000.

_____, *el-İctihâdü'l-muâsır beyne'l-indibâti ve'l-infirât*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1998.

Karârât, el-Mecma'u'l-fikhiyyi'l-İslâmî (Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî), Mekke 2010.

el-Karârât ve'l-fetâvâ, el-Meclisu'l-Avrûbbi li'l-iftâ ve'l-buhûs, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2013.

Karârâtu ve tavsîyyâtu Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî, Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî (İİT), Şârika 2011.

Kâsânî, Alâuddîn Ebu Bekr b. Mesûd, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Keveserî, Muhammed Zâhid, *el-İşfâk 'alâ ahkâmî't-talâk (el-Fikhu ve usûli'l-fikh min a'mâli'l-Keveserî içinde)*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, s. 261-267.

Koca, Ferhat, "Fetvahane", *DİA*, c. 12, s. 496-500.

Mergînânî, Burhâneddîn Ali b. Ebû Bekr, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-mubtedî (Leknevî şerhi ile birlikte)*, Karaçî: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1417.

Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul, ts.

Nevevî, *Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Şeref, Kitâbu'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, yy., ts.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdusselâm b. Saîd, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Subkî, Takîyyüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Abdulkâfî, *ed-Durretü'l-mudiyye fi'r-reddi 'alâ İbn Teymiyye*, Şam: Matbaatu't-Terakkî, 1347 h.

Şaban Muhammed İsmail, *el-İctihâdu'l-cemâi ve devrû'l-mecâmîi'l-fikhiyye fi tatbîkihi*, Beyrut: Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye, 1998.

Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzî Abdül-muttalib, Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 2001.

Şerefi, Abdulmecid, *el-İctihâdü'l-cemâi fi't-teşri'i'l-İslâmî*, Doha: Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, 1996.

Şirbînî, Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, nşr. Cevbelî eş-Şâfî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2004.

et-Takrîru'l-ihsâi's-senevî 2011, Amman: Dâiretü'l-İftai'l-Âmm, 2011.

Yaman, Ahmet, "Dinî Soruları Cevaplandırmada Referans ve Metodoloji Sorunu" başlıklı tebliğ, *Dinî Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı (11-13 Aralık 2009)*, Ankara: DİB Yayınları, 2013, s. 289-290.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.

Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti

Mustafa Bülent DADAŞ

Özet

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun en önemli vazifesi, İslam dinînin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmaktır. Kurul, kendisine mektup, e-mail ve telefonla gelen sorulara cevap vermektedir. Hazırlanan cevaplarda çoğunlukla Türkiye insanının genel olarak teamül ettiği Hanefî mezhebi esas alınmakta, müstefti tarafından özel olarak talep edilmesi halinde veya Hanefî mezhebinin tatbikinin güç olduğu durumlarda diğer mezheplerin görüşleri de zikredilmektedir. Güncel fikhî meselelerde ise, kadim fukahânın benzer konularda verdiği fetvalar ile Kur'an ve Sünnet'in naslarından istikrâ metoduyla çıkartılmış olan küllî kaideler dikkate alınarak fetva verilmektedir. Bunun yanında İslam âleminde mümâsil kurumların birikimlerinden de faydalanmaktadır. Kurul, muhtemelen farklı dillerde yayınlarının olmaması sebebiyle İslam âleminde istenilen ölçüde tanınmasa da ülkemizde itibar görmekte, vermiş olduğu fetvalar Türkiye sathında genel kabul görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet, Din İşleri Yüksek Kurulu, ichtihat, fetva, müstefti.

The *Fatwa* Policies of the High Board of Religious Affairs

Mustafa Bülent DADAŞ

Abstract

The most important mission of the High Board of Religious Affairs, which is the highest decision making and advisory department of the Presidency of Religious Affairs in Turkey, is to make decisions on religious issues, to declare its opinion and to answer religious questions considering the main sources of Islam, its methodology and historical experience, and also the current demands and needs. In general, the High Board provides responses to the questions, which are directed by letter, e-mail or phone, according to the Hanafi madhhab which according to Turkish people used to organize their relations. If it is necessary or demanded by the citizens, it also takes the *ijtihads* of other *madhahib* into account. For daily issues, it gives *fatwa* benefiting from the opinions of pre-modern Islamic scholars, maxims (*qawaid kulliyya*) derived from the Qur'an and the *sunna* of Prophet Muhammad. On the other hand, it doesn't neglect the experience of other *fatwa* councils all over the world. Even though the High Board is not sufficiently popular in the world due to a focus in publications in the Turkish language, the institution and the *fatwas* it has issued have great prestige and recognition among the Turkish citizens.

Keywords: The High Board of Religious Affairs, *ijtihad*, *fatwa*, *mustafti*.